

KUNNSKAPSDEPARTEMENTET

Strategiplan

Likeverdig opplæring i praksis!

Strategi for bedre læring og større deltakelse av språklige minoriteter
i barnehage, skole og utdanning 2007–2009

Revidert utgave februar 2007

KUNNSKAPSDEPARTEMENTET

Strategiplan

Likeverdlig opplæring i praksis!

Strategi for bedre læring og større deltakelse av språklige minoriteter
i barnehage, skole og utdanning 2007–2009

Revidert utgave februar 2007

Innhold

Forord	7
Kapittel 1 Innledning	9
Opplæring i et flerkulturelt samfunn	9
Strategiplanen	9
Begreper	11
Målgruppe	11
Kapittel 2 Situasjonsbeskrivelse	12
Barnehagen	12
Grunnskolen	14
Videregående opplæring	17
Høyere utdanning	19
Voksenopplæring	20
Opplæring for spesielt utsatte grupper	22
Kapittel 3 Mål for strategiplanen	24
Kapittel 4 Tiltak	26
Kapittel 5 Organisering, gjennomføring og evaluering	40
Kontaktinstanser	46
Litteraturliste	47
Lover og regelverk	50

**Strategiplanen Likeverdig opplæring i praksis!
skal bidra til dette:**

- 1 Bedre språkferdighetene blant minoritetsspråklige barn i førskolealderen**
- 2 Bedre skoleprestasjonene til minoritetsspråklige elever i grunnopplæringen**
- 3 Øke andelen av minoritetsspråklige elever og lærlinger som begynner på og fullfører videregående opplæring**
- 4 Øke andelen av minoritetsspråklige studenter i høyere utdanning og bedre mulighetene for å gjennomføre utdanningen**
- 5 Bedre norskerdighetene til minoritetsspråklige voksne for å øke mulighetene for utdanning og aktiv deltakelse i arbeidsliv og samfunnsliv**

Forord

*Regjeringen vil arbeide mot rasisme og for et tolerant, flerkulturelt samfunn. Alle skal ha de samme rettigheter, plikter og muligheter uavhengig av etnisk bakgrunn, kjønn, religion, seksuell orientering eller funksjonsdyktighet. Mangfold gjør Norge til et rikere samfunn (s. 72–73). Vi vil investere i mennesker ved å gi dem adgang til utvikling og ny kunnskap i barnehagen og skolen, i høyere utdanning, etter- og videreutdanning, og gjennom forskning (s. 4). Disse ordene fra Soria Moria-erklæringen gir noe av grunnlaget for det arbeidet som skal utføres gjennom tiltakene i strategiplanen *Likeverdige opplæring i praksis!**

Det språklige og kulturelle mangfoldet øker i det norske samfunnet. Fra 1980 til 2006 har det vært mer enn en tredobling av innvandrerbefolkningen. Uten denne innvandringen ville Norge manglet arbeidskraft og kompetanse på en rekke områder. Kulturelt mangfold er ikke bare en berikelse for hver enkelt av oss, men innvandrerbefolkningen tilfører også viktige ressurser til storsamfunnet gjennom kulturkunnskap og språkkompetanse – kunnskap som er svært viktig i vårt arbeid nasjonalt og internasjonalt.

Måltrettet opplæring i grunnleggende norsk er viktig både for den enkelte elev og for storsamfunnet. En god barnehage og skole er avgjørende for en god oppvekst og for et solidarisk, demokratisk og produktivt samfunn. Barnehager, skoler og andre opplæringsinstitusjoner er viktige arenaer for inkludering og deltakelse. Utdanning er viktig for sosial mobilitet og utjevning. Undersøkelser viser at mange minoritetsspråklige barn ikke har fått tilfredsstillende norskopplæring i skolen. Derfor vil vi nå forbedre denne opplæringen, og fra høsten 2007 vil skolene kunne ta i bruk både nye læreplaner i grunnleggende norsk og morsmål og kartleggingsverktøy. Lærerne vil få støtte til undervisningen gjennom tilbud om etterutdanningskurs og veiledningsmateriell.

Å satse på utdanning og forskning er avgjørende, både for å gjøre samfunnet rikere og for å gi innbyggerne et bedre liv. Jeg ønsker at vi alle skal arbeide for en mangfoldig barnehage og fellesskole og føre en aktiv integreringspolitikk.

Strategiplanen *Likeverdige utdanning i praksis!* har virket siden 2004. En rekke tiltak er satt i gang, og i denne revisjonen er det nye tiltak som vil bidra positivt. Den reviderte utgaven av strategien er et resultat av et bredt samarbeid mellom ulike miljøer. Dette samarbeidet er i seg selv verdifullt og bør videreføres.

Beskrivelsene og tiltakene i denne planen kan ikke ses isolert. Jeg oppfordrer derfor alle til å se planen i sammenheng med andre planer og tiltak, og ønsker alle brukere av planen lykke til i det videre arbeidet!

Oslo, februar 2007

Øystein Djupedal
Kunnskapsminister

1. Innledning

Opplæring i et flerkulturelt samfunn

Hvert menneske er unikt og skal møtes av en barnehage og skole som forstår og tar hensyn til dets individuelle ferdigheter og ulike forutsetninger. I et samfunn som i økende grad preges av kulturelt, språklig og livssynsmessig mangfold, vil en ved å benytte mangfoldet konstruktivt til utvikling av nye ideer og løsninger, kunne øke mulighetene for anerkjennelse, likeverdige tilbud, mestring og utvikling for alle. En flerkulturell barnehage og skole kjenntegnes av et personale som ser på det kulturelle og språklige mangfoldet som normaltstanden, og som anvender dette mangfoldet som en ressurs. Ulikheter i kultur, språk og religiøs bakgrunn kan være en verdifull kilde til kunnskap og forståelse og kan bidra til aksept for og anerkjennelse av ulikheter.

Samtidig kan ulikheter by på utfordringer. Den pedagogiske tilretteleggingen, innholdet og arbeidsmåtene skal formidle verdier som likeverd, demokrati, frihet, fellesskap og internasjonalt medansvar, og gi både faglig, kulturell og sosial kompetanse. Samarbeidet mellom hjem og barnehage og mellom hjem og skole skal ta utgangspunkt i at alle foreldre er en ressurs for barna sine. Det må legges vekt på foreldreperspektivet og foreldrenes betydning for barn og unges læring og utvikling i barnehagen, grunnskolen og videregående opplæring. Foreldrene har hovedansvaret for oppdragelsen av barna, og det

er viktig å bevisstgjøre dem på denne rollen og styrke den. I høyere utdanning er det viktig at studiene har flerkulturelle perspektiv, og det er sentralt at de voksne minoritetsspråklige får opplæringstilbud tilpasset deres behov. Strategiplanen er knyttet til politiske prioriteringer, og den er et verktøy for å konkretisere hvordan en skal kunne gå fram for å nå målene.

Strategiplanen

Strategiplanen *Likeverdig utdanning i praksis! (2004–2009)* har nå endret tittel til *Likeverdig opplæring i praksis! (2007–2009)*. I løpet av planens virketid er en rekke av tiltakene gjennomført, noen er igangsatt og må følges opp eller endres, og nye skal settes i gang.

Tiltakene i planen er gode eksempler på hvordan opplæringen best mulig kan legges til rette. De skal gi økt kunnskap om minoritetsspråklige i barnehage, skole og opplæring, og bedre samarbeidet mellom barnehager, helsestasjoner, skoler, voksenopplæringsinstitusjoner, høyere utdanning og arbeidsliv.

Strategiplanen skal bidra til å realisere de politiske målsettingene om opplæring og integrering i *Soria Moria-erklæringen*. Den er også knyttet til *St.meld. nr. 30 (2003–2004) Kultur for læring*, *St.meld. nr. 49*

(2003–2004) *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse og St.meld. nr. 16 (2006–2007) ...og ingen sto igjen. Tidlig innsats for livslang læring*, den omfattende reformen av grunnsopplæringen, *Kunnskapsløftet*, og *Barnehageløftet*. Mål for Barnehageløftet er full barnehagedekning, lav pris og høy kvalitet, herunder satsing på kompetanseutvikling i sektoren. Kunnskapsdepartementet er i ferd med å utarbeide en strategi for kompetanseheving i barnehagesektoren og en plan for rekruttering av førskolelærere. Kunnskapsløftet gjelder både opplæring rettet mot barn og unge i grunnskole og videregående opplæring og opplæring rettet mot voksne som har rett til slik opplæring. I denne forbindelse er det viktig å ivareta det flerkulturelle perspektivet, ikke bare i selve opplæringen, men også i satsingen på kompetanseutvikling.

En overordnet strategi for gjennomføring av Kunnskapsløftet er *Kompetanse for utvikling*, som skal gi et felles grunnlag for det kompetanseløftet som skal gjennomføres i grunnsopplæringen i perioden 2005–2008.

Strategiplanen omfatter også opplæring og kvalifisering, som er beskrevet i lov om introduksjonsordning og norskopplæring for nyankomne innvandrere (introduksjonsloven). Lærere som underviser etter introduksjonsloven, er ikke del av kompetanseløftet. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet og Nasjonalt senter for læring i arbeidslivet er i gang med å utarbeide en plan for kompetanseutvikling for disse lærerne.

Utdanningsdirektoratet (Udir) har ansvar for oppfølgingen av strategiplanen og for å se tiltakene i sammenheng. I dette arbeidet skal direktoratet samarbeide tett med Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (NAFO) ved Høgskolen i Oslo (HiO), med Nasjonalt senter for læring i arbeidslivet (Vox) og med Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi). I tillegg er Foreldreutvalget for grunnskolen (FUG) en viktig samarbeidspartner. Årlig utarbeides en statusrapport knyttet til tiltakene og hovedmålene i strategiplanen. Utdanningsdirektoratet har ansvaret for denne rapporteringen, som offentliggjøres på Utdanningsdirektoratets nettsteder (<http://www.utdanningsdirektoratet.no/>). Strategiplanen gjelder til 2009.

Planen er retningsgivende for ansvarlige og beslutningstakere på alle nivåer. Den pedagogiske virksomheten må inkluderes i den helhetlige planleggingen i kommuner og fylkeskommuner. Tiltakene i planen må forankres i virksomhetenes plandokumenter for å sikre inkludering, helhet og sammenheng i innsatsen, fra barnehage til høyere utdanning og forskning. Med utgangspunkt i helhetlig planlegging skal gode samarbeidsmodeller mellom etatene i kommunen og mellom kommuner og fylkeskommuner gi bedre tilpassede og mer helhetlige tilbud til barn, unge og voksne. Fylkesvise konferanser inngår i arbeidet med oppfølging og implementering av strategiplanen i kommunene og fylkeskommunene.

Ansvaret for å gjennomføre planen rettes mot alle, fra departementet til den enkelte lærer og ansatte som arbeider med minoritetsspråklige barn, unge og voksne. En systemrettet innsats for å bedre minoritetsspråkliges språkutvikling, læringsutbytte og deltakelse i høyere utdanning forutsetter at alle nivåer tar ansvar, og at det er en hensiktsmessig ansvars- og arbeidsdeling.

Med denne reviderte utgaven av strategiplanen vil departementet legge til rette for og følge opp målrettede tiltak med sikte på at alle barn, elever og deltakere skal sikres likeverdig opplæring og bli inkludert. Likeverdig opplæring omfatter både systemplanet, med et nasjonalt perspektiv som tar utgangspunkt i felles rammeverk, lov, forskrifter og læreplaner, og individplanet, som legger til rette for opplæring tilpasset den enkeltes evner og forutsetninger. Virksomhetene bør årlig rapportere resultat av tiltak i de lokale planene til aktuelle instanser. For å sikre likeverdig opplæring for alle kan det være nødvendig med ulik behandling.

Begreper

Det finnes ulike måter å definere etniske og språklige minoriteter på. Begrepene i Strategiplanen brukes i hovedsak i samsvar med begrepslisten i *St.meld. nr. 49 (2003–2004) Mangfold gjennom inkludering og deltakelse* og *St.meld. nr. 16 (2006–2007) ...og ingen sto igjen* som har Statistisk sentralbyrå (SSB) som en viktig kilde.

SSB avgrensner og definerer *innvandrerbefolkningen* til førstegenerasjonsinnvandrere og personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre.

Innvandrer brukes om personer som selv har innvandret til Norge, og som har to foreldre som er født i utlandet.

Etterkommer refererer til personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Disse personene er ikke å betrakte som innvandrere.

I grunnopplæringen brukes begrepene *minoritets-språklige elever* og *elever fra språklige minoriteter / deltakere fra språklige minoriteter* (om voksne med rett til grunnopplæring). Det refererer til elever eller deltakere som i kortere eller lengre tid har behov for særskilt tilrettelagt opplæring.

Begrepet *språklig minoritet* brukes vanligvis om alle i Norge som ikke har norsk eller samisk som morsmål. Når begrepet brukes i tiltaksplanen, refererer det til elever eller deltakere som ikke har norsk eller samisk som morsmål,¹ og voksne som ikke har norsk, samisk, dansk eller svensk som morsmål, og som har behov for særskilt tilrettelagt opplæring.

I barnehagesektoren brukes begrepet *minoritets-språklige barn* om alle barn som har et annet morsmål enn norsk, samisk, svensk, dansk eller engelsk. Definisjonen er knyttet til hvilke barn som kan få særskilte språkstimuleringstiltak i barnehagen, finansiert gjennom tilskuddet for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealder.

¹ Begrepet språklig minoritet omfatter ikke nasjonale minoriteter, bl.a. kvener.

Målgruppe

Målgruppen for tiltakene i planen er minoritetsspråklige barn i førskolealder og minoritetsspråklige elever, lærlinger, studenter og voksne som i dag ikke har det læringsutbyttet og det sosiale utbyttet av opplæringen som de overordnede målsettingene for norsk utdanningspolitikk tilsier. Det er viktig å understreke at variasjonene i læringsutbyttet blant minoritetsspråklige er minst like store som de er blant majoritetslever.

2. Situasjonsbeskrivelse

Kulturelle, religiøse og språklige variasjoner er normaltstanden i opplæringsinstitusjonene, og må danne utgangspunktet for organisasjonsutvikling og planlegging av all pedagogisk virksomhet. Barnehager, skoler, voksenopplæringsinstitusjoner, høyskoler og universiteter skal forberede alle på å leve og virke i et flerkulturelt samfunn. Samtidig skal disse institusjonene gi personer med en annen kulturell og språklig bakgrunn enn norsk, innsikt i og kunnskap om det norske samfunnet. Opplæringsinstitusjonene skal imøtekomme behovene i den minoritetsspråklige befolkningen. Det er viktig å benytte den ressursen som det språklige og kulturelle mangfoldet utgjør i opplæringen.

Barnehagen

Gode, rimelige og tilgjengelige barnehageplasser er viktig for å gi alle barn like muligheter. Barnehagen er den viktigste integrerings- og språkopplæringsarenaen for minoritetsspråklige barn i førskolealder. Forskning viser at godt tilrettelagte tiltak for minoritetsspråklige barn i barnehagen har positiv innvirkning på barnas skolestart, norskferdighetene deres og hvordan de klarer seg videre i skolen.² Det er derfor et uttalt mål å få flere minoritetsspråklige barn til å gå i barnehage.

Om lag 54 prosent av alle minoritetsspråklige barn i alderen 1 til 5 år gikk i barnehage per 15.12.2005.³ Tilsvarende tall for alle barn i aldersgruppen var 76 prosent. Minoritetsspråklige 5-åringer i barnehage utgjør hele 82 prosent, mot 93 prosent av alle 5-åringer i barnehage. For 4-åringene er tallene henholdsvis 79 og 92 prosent.⁴

Regjeringen har satt som mål at full barnehagedekning skal nås innen utgangen av 2007, og har lagt til rette for det i budsjettet for 2007. En undersøkelse blant fire ulike etniske grupper i Oslo i 1998 konkluderte med at pris, manglende tilgjengelighet, mangel på informasjon om barnehagetilbudet og det at barnet var for lite til å gå i barnehage, var årsakene til at foreldre med minoritetsbakgrunn ikke hadde barna sine i barnehage.⁵ Lavere pris og tilbud om barnehageplasser til alle vil trolig bidra til å øke antallet minoritetsspråklige barn i barnehagen.

Alle barn skal sikres gode utviklingsmuligheter, og et godt samarbeid mellom barnehagen og foreldrene vil bidra til det. Foreldrene kjenner barna sine best og kan tilføre barnehagepersonalet nødvendige

² Nergård 2003, Sand og Skoug 2002 og 2003, Bakken 2003, Øzerk 2003.

³ Prosentandelen er beregnet ut fra KOSTRA-rapportering på minoritetsspråklige barn i barnehage per 15.12.2005 og befolkningsstatistikk per 01.01.2006, barn med innvandrerbakgrunn 1-5 år, med unntak av svenske, danske og engelske barn.

⁴ SSB 2006.

⁵ Djuve og Pettersen 1998.

kunnskaper om dem. Samtidig kan de ansatte bidra til å støtte foreldrene som veiledere og omsorgspersoner. Det er viktig, ikke minst i forbindelse med tidlig språkstimulering av barna. Personalet og foreldrene må derfor kommunisere godt, og personalet må anerkjenne foreldrene som likeverdige partnere. Foreldresamarbeidet er nedfelt i barnehageloven og er nærmere beskrevet i rammeplanen for barnehagen.

Den nye rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver understreker at tidlig og god språkstimulering er en viktig del av barnehagens innhold. Rammeplanen synliggjør småbarnsalderens betydning for utvikling av språk. Når det gjelder minoritetsspråklige barn, må barnehagen «støtte at barn bruker sitt morsmål og samtidig arbeide aktivt med å fremme barnas norskspråklige kompetanse» (Rammeplanen 2006:29). Minoritetsspråklige som ikke får tilstrekkelig støtte i norskutviklingen før skolestart, vil ha behov for støtte på skolen inntil norskkompetansen er tilstrekkelig. Uten tilstrekkelig norskstøtte før skolestart eller på skolen er det stor sannsynlighet for at minoritetsspråklige ikke tar igjen de norskspråkliges forsprang. Kommunikasjon, språk og tekst er ett av sju fagområder som skal inngå i barnehagens hverdag. NAFO har utarbeidet et temahefte om språklig og kulturelt mangfold. Det skal være til inspirasjon og refleksjon for personalet i barnehagene.

Personalet i barnehagen er viktige rollemodeller for barna. Ansatte med en annen språklig og kulturell bakgrunn enn norsk er en verdifull ressurs og styrker barnehagens flerkulturelle og flerspråklige kompetanse. Det er derfor et mål at personalet gjenspeiler mangfoldet i befolkningen. Det er også et mål å få flere førskolelærere med minoritetsbakgrunn. Personer med utenlandsk førskolelærerutdanning kan ha behov for tilleggsutdanning for å oppfylle kompetansekravene i Norge. Ved utgangen av 2005 hadde 3,1 prosent av alle førskolelærere som arbeidet i norske barnehager, innvandrerbakgrunn. Til sammenlikning utgjorde minoritetsspråklige barn i barnehage 6,2 prosent av alle barn i barnehage samme år.

I 2004 innførte det daværende Barne- og familiedepartementet en ny tilskuddsordning for å bedre språkforståelsen blant minoritetsspråklige barn i førskolealderen. Tilskuddet skal bidra til at kommunene kan gi minoritetsspråklige barn et godt språkstimuleringstilbud. KOSTRA-tall fra 2005 vi-

ser at over 6000 minoritetsspråklige barn i barnehage fikk tilbud om særskilt språkstimulering, utover barnehagens ordinære arbeid med språkutvikling, jf. rammeplanen for barnehager. Tilskuddsordningen er evaluert av Rambøll Management. Kommunene og barnehagene som har deltatt i undersøkelsen, mener i det store og hele at innsatsen for språkstimulering har hatt god effekt på barnas ferdigheter i norsk og språkforståelse generelt. Når det gjelder morsmålsferdighetene, ser de ut til å bli mindre vektlagt. Nesten alle barnehager driver med ustrukturerte former for språkstimulering, uavhengig av om de mottar tilskudd eller ikke. Nesten 40 prosent av barnehagene har systematisk språkstimulering på norsk. Det er en klar positiv sammenheng mellom barnehager som mottar tilskudd, og barnehager som tilbyr systematisk språkopplæring. 85 prosent av barnehagene i undersøkelsen oppgir at de arbeider med en eller annen form for språkkartlegging. Omtrent halvparten av kommunene og barnehagene mener at personalet til en viss grad mangler kompetanse i språkstimulering og flerkulturell kompetanse, mellom 20 og 30 prosent mener at personalet i *veldig høy grad* og i *høy grad* mangler kompetanse. Samarbeidet mellom instansene i kommunen på dette feltet øker. Økningen i samarbeidet skyldes ifølge kommunene selv deres egen innsats og ikke tilskuddsordningen. Over 60 prosent oppgir at de samarbeider med helsestasjonen, og litt over 40 prosent samarbeider med skolen. Rambøll Management konkluderer med at samarbeidet med skolen blir lite prioritert, og at dette er en utfordring. Statistikken viser at antallet minoritetsspråklige barn i barnehage øker, mens evalueringen viser at bare halvparten av kommunene har hatt fokus på målsettingen om å øke antallet minoritetsspråklige barn i barnehage. Det er særlig kommuner med få minoritetsspråklige barn som ikke har prioritert dette. Evalueringen konkluderer med at en i det store og hele er på rett vei med den nye tilskuddsordningen. Resultatene fra evalueringen gir ikke grunnlag for å endre tilskuddsordningen nå.

Det gis også tilskudd til barnehagetilbud for barn av nyankomne flyktninger. Målsettingen med tilskuddet er å gi disse barna et barnehagetilbud når familien skal etablere seg etter opphold i mottak. Tilskuddet omfatter et 15 timers ukentlig barnehagetilbud i åtte måneder. Tilbudet er som regel sterkt subsidiert eller gratis. Om lag 450 barn mottok et slikt tilbud i 2005.

Grunnskolen

Regjeringen er opptatt av at vi skal få en mangfoldig fellesskole, og vil bidra til en enda bedre skole og fagopplæring, der alle barn og unge lykkes. De fremste kjennetegnene skal være kunnskap og ferdigheter, arbeidsglede og mestring, selvstendighet og fellesskap.

Høsten 2006 ble Kunnskapsløftet innført både i grunnskolen og i videregående opplæring. Reformen omfatter et nytt læreplanverk for hele grunnopplæringen og består av generell del, prinsipper for opplæringen, fag- og timefordeling og nye læreplaner i alle fag.

Prinsipper for opplæringen klargjør skoleeierens ansvar for å sikre en helhetlig opplæring som er i samsvar med regelverket og tilpasset lokale og individuelle forutsetninger og behov. I prinsipper for opplæringen heter det blant annet at fellesskolen skal ha ambisjoner på elevenes vegne, samtidig som den skal ta hensyn til elevenes ulike forutsetninger og progresjon. I læreplanene i alle fag er det innarbeidet mål knyttet til de grunnleggende ferdighetene:

- å kunne uttrykke seg muntlig
- å kunne lese
- å kunne regne
- å kunne uttrykke seg skriftlig
- å kunne bruke digitale verktøy

Det skal også legges vekt på at elevene utvikler sosial og kulturell kompetanse som kan sikre et inkluderende sosialt fellesskap der mangfoldet anerkjennes og respekteres. Videre blir det slått fast i Kunnskapsløftet at motivasjon for læring og gode læringsstrategier er viktig for at elevene skal oppleve lærelyst.

Kunnskapsløftet innebærer også en stor satsing på kompetanseutvikling for lærere, rådgivere og ledere innenfor grunnopplæringen. Det flerkulturelle perspektivet er tatt med under utarbeidningen av nye læreplaner for grunnopplæringen, og det må også inngå i den kompetanseutviklingen som er en del av Kunnskapsløftet.

Faglige prestasjoner

Manglende norskkunnskaper er et problem for mange minoritetsspråklige elever. Gode norskkunnskaper er en forutsetning for å nyttiggjøre seg undervisning på alle nivåer. Samtidig er det viktig å

verdsette den tospråklige kompetansen som mange minoritetsspråklige elever utvikler.

Norske og internasjonale undersøkelser viser gjennomgående at minoritetsspråklige elever som gruppe skårer lavere enn majoritetsspråklige elever.⁶ De nasjonale prøvene for 4. og 10. trinn i matematikk og lesing, og rapporterte gjennomsnittskarakterer i standpunkt for avgangselever i matematikk, norsk hovedmål skriftlig og engelsk i 2004, viste dessuten at førstegenerasjonsinnvandrere i gjennomsnitt oppnådde svakere resultater enn etterkommere.⁷

Forskjellene reduseres imidlertid kraftig når det tas hensyn til at minoritetsspråklige elever, både etterkommere og innvandrere, gjennomsnittlig har lavere utdannede foreldre og kommer fra familier med færre økonomiske ressurser enn majoritetselvene. Dette viser at det er viktig å ta hensyn til mer enn én egenkap om gangen når en skal sammenlikne læringsutbytte mellom ulike elevgrupper. Manglende kompetanse og lave forventninger fra lærernes side kan også bidra til langsom progresjon hos en del minoritetsspråklige elever. Internasjonal forskning viser at høye forventninger til eleven er en avgjørende forutsetning for at barn og unge faktisk lærer.⁸ Negative forventninger har sterkere effekt enn positive. Det er lettere å svekke en elevs tro på seg selv enn å løfte den. Forskningen viser også at lærere systematisk har lavere forventninger til enkelte elevgrupper, blant annet minoritetsspråklige elever.⁹

Jo tidligere barn og unge får hjelp, desto større er sannsynligheten for at større og mer komplekse problemer avverges. Tiltak er mer virkningsfulle og mindre ressurskrevende jo tidligere de settes inn. Undersøkelser viser at det har vært en tendens i norsk skole til å «vente og se» i stedet for å intervenere tidlig i elevenes utvikling og læring. Den internasjonale PIRLS-undersøkelsen fra 2001 viste at annenhver lærer på 4. trinn har som en av sine undervisningsstrategier «å vente på elevens modning» hvis eleven henger etter i leseutviklingen.¹⁰ Dette rammer særlig barn og unge som ikke har foreldre med mulighet til å kompensere for svakheter i utdanningssystemet.

6 Progress in International Reading Literacy Study 2001 (PIRLS), Wagner 2004, Third International Mathematics and Science Study 2003 (TIMSS), Hvistendahl og Roe 2004.

7 Utdanningsdirektoratet 2004.

8 Jenner 2004.

9 Øzerk 2003.

10 Solheim og Tønnesen (2003).

Grunnleggende kunnskap om språkutvikling og valide prøveredskaper er viktig for å kunne kartlegge og utrede minoritetsspråklige elever, ikke minst for å unngå å anbefale spesialpedagogiske tiltak for dem som har en normal tospråklig utvikling. Ved årsskiftet 2006/2007 ferdigstilles en håndbok for utredning av minoritetsspråklige elever. Utdanningsdirektoratet har prosjektansvaret, og håndboka har tilsatte i PPT som primær målgruppe. Det er også utarbeidet kartleggingsprøver for leseferdighet på sju språk.¹¹ De kan bidra til å gi et bilde av elevenes leseutvikling generelt og indikere hvem som har genuine lesevaner og behov for ytterligere utredning. Samtidig må en være oppmerksom på at variasjonene i læringsutbytte er store, og at mange elever med minoritetsbakgrunn gjør det svært bra.

Språkopplæring

Soria Moria-erklæringen framhever at god språklæring er en nøkkel for minoritetsspråklige barn til å lykkes i utdanning og arbeidsliv. Videre heter det at forskning viser at kunnskaper om og på morsmålet er viktig for å kunne lære seg andre språk. Det er imidlertid behov for mer kunnskap om innholdet i og omfanget av morsmålsopplæringen. Kunnskapsdepartementet vil sammenfatte allerede eksisterende forskning, og iverksette ny forskning om morsmålsopplæringen, slik at en kan få større innsikt i opplæringens effekt og betydning. Soria Moria-erklæringen peker på at tospråklighet er en ressurs i en globalisert verden. God språkopplæring er en nøkkel for minoritetsspråklige barn og elever til å lykkes i utdanning og arbeidsliv.

Kunnskapsdepartementet har gitt Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) i oppdrag å gi en kunnskapsoversikt som sammenfatter allerede eksisterende forskning om morsmålsopplæring, tospråklig fagopplæring og norsk som andrespråk for minoritetsspråklige elever.¹² Oversikten vil også omfatte forskning før skolestart. Kunnskapsoversikten skal bidra til økt innsikt i morsmålsopplæringens effekt og betydning for minoritetsspråklige barn og unges faglige utvikling, inkludert tospråklig fagopplæring og norsk som andrespråk.

11 For mer informasjon om kartleggingsprøver, se Utdanningsdirektoratets nettside: www.udir.no

12 Fra høsten 2007 innføres nye nivåbaserte læreplaner i morsmål og grunnleggende norsk. Sistnevnte erstatter norsk som andrespråk.

Kunnskapsoversikten vil foreligge 1. april 2007. Gjennom denne strategiplanen blir det tatt initiativ til en kompetanseoversikt over lærere som underviser minoritetsspråklige elever (tiltak 32). Våren 2007 vil det bli lagt fram en stortingsmelding om språkpolitikk. Her ventes ytterligere avklaringer og tiltak.

Opplæringsloven gir elever i grunnskolen med annet morsmål enn norsk og samisk rett til særskilt opplæring i norsk til de har ferdigheter til å følge den ordinære opplæringen. Særskilt norskopplæring skal være det fremste virkemidlet for elever som ikke kan følge undervisning gitt på norsk. Morsmålsopplæring og tospråklig fagopplæring skal være sekundære hjelpemidler i norskopplæringen. Det gjelder først og fremst nyankomne og andre minoritetselever som har så dårlige norskerferdigheter at de ikke kan følge undervisningen på norsk i en overgangsperiode.

Fra 2000 til 2004 har det vært en nedgang i antallet minoritetsspråklige elever som har fått morsmålsopplæring, men det har vært en økning i antallet som har fått tospråklig fagopplæring. Det har også vært en svak økning av elever som har fått særskilt norskopplæring.¹³

På landsbasis viser antallet elever som får særskilt norskopplæring, en fallende kurve fra første til tiende klassetrinn.¹⁴ Det er spesielt viktig at det pedagogiske personalet kan identifisere og videreutvikle metoder for språkopplæring og fagopplæring for minoritetsspråklige elever.

En svært liten andel av de ansatte i grunnskolen har innvandrerbakgrunn. Denne lærergruppen er viktige forbilder for minoritetsspråklige barn og unge, og de har en særlig kompetanse i kraft av sin tospråklighet og kulturbakgrunn.

I november 2006 forelå rapporten «Evaluering av praktiseringen av norsk som andrespråk for språklige minoriteter i grunnskolen», som Rambøll Management har stått for. Her kom det blant annet fram at praksisen i grunnskolene er svært forskjellig, det gjelder både kartlegging av elevenes språkkunnskaper og praktisering av enkeltvedtak. Rapporten peker på at det mangler standardiserte kartleggingsprose-

13 SSB 2006, Nøkkeltall

14 Aasen og Mønness 2005.

dyrer som kan klargjøre om elevene kan tilstrekkelig norsk til å gå over i ordinær norskundervisning. Mange kommuner mangler dessuten kunnskap om forpliktelsene sine i forbindelse med enkeltvedtak. Rapporten viser at bare 30 prosent av norske kommuner i meget høy grad eller høy grad kjenner strategien *Likeverdige utdanning i praksis!*, og at få kommuner oppfordrer skolene til å prøve ut nye organisatoriske modeller for særskilt norskopplæring. Mangel på kompetanse blant lærerne som gir særskilt norskopplæring, blir også framhevet.

Rapporten viser at svært mange av elevene som får særskilt norskopplæring, har denne undervisningen ut hele skoleløpet. Med andre ord er læreplanen i norsk som andrespråk og andre tilbud innenfor særskilt norskopplæring ikke blitt den plattformen for overgang til ordinær læreplan i norsk som den var ment å være.

KD har besluttet at det våren 2007 vil bli fastsatt en ny nivåbasert læreplan for grunnleggende norsk for språklige minoriteter. Den skal erstatte den aldersbaserte læreplanen i norsk som andrespråk. Det vil også bli fastsatt en ny nivåbasert læreplan i morsmål. Det skal dessuten utvikles et nytt og standardisert kartleggingsverktøy som vil gjøre det enklere å avgjøre når elevene har tilstrekkelige ferdigheter til å følge den ordinære planen. I tillegg vil det bli laget veiledningsmaterieell for lærere som underviser i grunnleggende norsk (se tiltak 11). Det vil også bli utarbeidet et etterutdanningskurs for lærere i grunnleggende norsk i forbindelse med omleggingen (se tiltak 10). I forbindelse med innføring av de nye læreplanene høsten 2007 legges det vekt på god informasjon til foreldre og skoler.

Også andre tiltak som er skissert i denne strategien, for eksempel tiltak 22, «Bachelorutdanning for tospråklige lærere», og tiltak 15, «Stipendordning for lærere fra språklige minoriteter», vil bidra til å bedre forhold som Rambøll-rapporten peker på som kritiske.

Det vil fortsatt være mulig for kommuner å velge at alle elever skal benytte den ordinære læreplanen i norsk. Oslo kommune har satt i gang forsøk med å bruke felles læreplan i norsk. Forsøket skal være gjennomført innen utgangen av skoleåret 2007–2008, og det skal evalueres av Høgskolen i Hedmark. I tilknytning til forsøket gis det kompetanseheving til alle lærerne.

Den kulturelle skolesekken

Det flerkulturelle perspektivet er sentralt i denne nasjonale satsingen. Den kulturelle skolesekken skal bidra til at elever i grunnskolen får møte profesjonell kunst og kultur av alle slag. I St.meld nr. 38 (2002–2003) *Den kulturelle skolesekken* heter det: «Det kulturelle mangfoldet i Noreg er eit viktig aspekt som må synleggjerast i arbeidet med Den kulturelle skolesekken over heile landet.»

Foreldreengasjement

Foreldre må få støtte til å være gode omsorgspersoner. Et sentralt satsingsområde i utdanningssystemet er samarbeidet mellom skolen og minoritetspråklige foreldre. Samarbeid med foreldre om betydningen av tidlig språkstimulering kan videreføres naturlig i samarbeid om leseutviklingen på barnetrinnet. Godt samarbeid mellom hjem og skole er viktig for elevenes faglige og sosiale utbytte av skolegangen og for foreldrenes forutsetninger for å støtte barna i valg av utdanning. I den forbindelse er det viktig å utvikle samarbeidskompetanse i personalgrupper i skolen. God kommunikasjon mellom skole og foreldre forutsetter at fagpersonalet anerkjenner og bidrar til å myndiggjøre foreldre.

FUG er en aktiv pådriver i forbindelse med å involvere minoritetsspråklige foreldre bedre i samarbeidet med skolen.¹⁵ FUG avsluttet høsten 2006 prosjektet «Minoritetsspråklige foreldre – en ressurs for elevenes opplæring i skolen». I forbindelse med dette prosjektet er det etablert ressursnettverk bestående av minoritetsspråklige foreldre. FUG har også utgitt mange publikasjoner som er nyttige i arbeidet, og som understreker foreldrenes betydning som ressurser i barn og unges faglige og sosiale utvikling.

I St.meld nr. 16 (2006–2007) tar Kunnskapsdepartementet også initiativ til at det utarbeides veiledende maler for foreldrekontrakter. Foreldrekontrakter gir mulighet til å avklare gjensidige forventninger og skape enighet om tiltak og aktiviteter omkring den enkelte elev.

Læremidler

For å sikre godt faglig og språklig læringsutbytte er det i tillegg viktig at den flerkulturelle virkeligheten gjenspeiles i undervisningsmaterialet. Høgskolen i Vestfold har utarbeidet en rapport som viser at det er et forbedringspotensial når det gjelder språklig tilrettelegging av læremidler, slik at de blir mer til-

15 Jf. strategiplanen *Gi rom for lesing!* Tiltak 20.

gjengelige for elever fra språklige minoriteter. Utdanningsdirektoratets «Handlingsplan for læremidler for språklige minoriteter (2004–2006)» danner grunnlag for tildeling av midler til utarbeiding av læremidler for minoritetsspråklige barn, unge og voksne i grunnopplæringen og for voksne som tar norsk og samfunnskunnskap. Utdanningsdirektoratet har også ansvaret for andre læremiddeltilskudd. Et kriterium for alle slike tilskudd fra staten er at læremidlene ivaretar det flerkulturelle perspektivet.

Asylsøkerbarns rett til skolegang

Asylsøkerbarn representerer en særlig utfordring for utdanningssystemet. De enslige mindreårige asylsøkerbarna er en særlig sårbar gruppe. Skole-rapporteringer for denne gruppen gjennomført av Utlendingsdirektoratet i 2003 viser at mange ikke får den undervisningen de har krav på. KD mener derfor det er viktig å tydeliggjøre denne gruppens rett til skolegang.

En interdepartemental arbeidsgruppe leverte rapporten «Psykisk helse for barn i asylmottak» i 2005. I rapporten pekes det på utfordringer i forhold til asylsøkerbarn som kommer til mottakene og skolene gjennom hele skoleåret, ikke bare ved semesterstart. Det er en krevende oppgave siden skolene som regel har liten kjennskap til disse barnas skolebakgrunn. Den ovennevnte arbeidsgruppen peker på at noen av elevene ser ut til å bli værende i innføringsklasser. Det er behov for kartleggingsverktøy også for denne gruppen, slik at det blir enklere å avgjøre når disse elevene kan integreres i den regulære undervisningen.

Skole i foreldrenes hjemland

I mai 2006 la Høgskolen i Oslo fram rapporten «Skolegang i Pakistan. Barn med innvandrerbakgrunn som går på skole i foreldrenes hjemland», der positive og negative sider ble belyst. Utdanningsdirektoratet holder nå på å utarbeide informasjon og veiledning for å gjøre foreldre, eldre elever og skoler klar over hvilke konsekvenser det kan ha for barn og ungdom å gå kortere eller lengre tid på skole i utlandet. Spesielt vil det bli lagt vekt på konsekvenser i forbindelse med tilbakevending til norsk skole.

Videregående opplæring

Utdanning ut over grunnskolenivået er avgjørende for muligheter til å delta i videre studier, i arbeidslivet og samfunnet. De aller fleste avgangselever fra grunnskolen velger å begynne i videregående opplæring. Nesten 100 prosent av elevene som forlater 10. trinn, søker plass, og rundt 96 prosent går rett over i videregående opplæring etter endt grunnskole. Av elevene som ble registrert med avsluttende grunnskole våren 2003, var 96,3 prosent elever i videregående opplæring pr. 1. oktober samme år.¹⁶

Deltakelsen er imidlertid forskjellig for elever med minoritetsspråklig bakgrunn og elever med majoritetsbakgrunn. Høsten 2005 gikk om lag 90 prosent av avgangselevne med minoritetsspråklig bakgrunn direkte over i videregående opplæring.¹⁷ Det er noe lavere enn gjennomsnittet for hele befolkningen sett under ett.

I praksis begynner en del elever i videregående opplæring med mangelfulle kunnskaper og ferdigheter fra grunnskolen. Det gjelder særlig elever som ikke har kommet inn i gode læringsprosesser i grunnskolen, og elever som har minoritetsspråklig bakgrunn, og som har kommet sent inn i opplæringsløpet på grunnskolenivået.

Det ser ut til å være forholdsvis små forskjeller i valg av utdanningsprogram mellom minoritetsspråklige elever og majoritets elever, men innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn ser ut til å søke de studieforbereidende retningene i noe større grad enn majoritets elever, når grupper med like karakterer fra grunnskolen og likt utdannede foreldre sammenliknes.¹⁸ Dette gjelder imidlertid ikke i Oslo, der majoritets elevene i større grad enn de minoritetsspråklige elevene velger allmennfag framfor yrkesfag.¹⁹

Gjennomføring av videregående opplæring

Det er et mål at prosentandelen av minoritetsspråklige elever og lærlinger som fullfører videregående opplæring, skal være like høy som for majoritetspråklige elever. Minoritetsspråklige elever og lærlinger har lavere gjennomføringsprosent enn majoritets ungdom. Tall fra Senter for økonomisk forskning (SØF) for elever som begynte i videregående opplæring høsten 2002, viser at det blant innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn er en frafallsprosent

16 Utdanningsdirektoratet

17 SSB 2006.

18 Markussen mfl. 2006.

19 Støren 2005.

på nær 45 prosent. Til sammenlikning er det blant majoritetsspråklige elever en frafallsprosent på 26 prosent. Blant etterkommere med ikke-vestlig bakgrunn er frafallsprosenten 30 prosent.²⁰

Det er viktig å understreke at forskjellen mellom majoritetslever og minoritetsspråklige elever når det gjelder gjennomføring, har sammenheng med at minoritetsspråklige elever gjennomsnittlig har foreldre med lavere utdanning enn majoritetslevene,²¹ og at minoritetsspråklige elever gjennomsnittlig har lavere karakterer fra grunnskolen.²² Innvandrerungdom med ikke-vestlig bakgrunn har noe dårligere karaktersnitt enn majoritetsspråklige elever. Jentene får bedre karakterer enn guttene i begge grupper.²³ Når minoritetsspråklige elever og majoritetslever med like karakterer fra ungdomsskolen og med like høyt utdannede foreldre sammenliknes, har ikke-vestlige minoritetsspråklige elever, både etterkommere og de som har innvandret, lavere frafallstilbøyelighet enn majoritetslevene.²⁴ Forskning viser at minoritetsspråklige elever bruker mer tid på lekser enn majoritetslever, og at de også er mer motiverte.²⁵

Forskning viser også at minoritetsspråklige søkere fra ikke-vestlige land²⁶, spesielt gutter, har betydelig større problemer med å få læreplass enn majoritetsungdom. Forskjellene eksisterer også i tilfeller der de har like gode karakterer som de andre søkerne, og selv om de har et fullverdig norsk språk, god kjennskap til norsk kultur og norske venner.²⁷ Avlærlingene fra ikke-vestlige land har 56,3 prosent avlagt fag- eller svenneprøve på normert tid. Blant lærlingene med nordisk bakgrunn er tilsvarende tall 62 prosent. Strykprosenten er også høyere blant ikke-vestlige lærlinger enn blant lærlinger med nordisk bakgrunn.²⁸ Mulige forklaringer er at minoritetsspråklige gutter blir diskriminert, eller at de har et dårligere nettverk i arbeidslivet. Derimot kommer minoritetsspråklige læreplassøkere meget godt ut i de jentedominerte fagene.²⁹

20 SØF-rapport nr. 08/06, s. 33.

21 Støren 2005.

22 Byrhagen mfl. 2006.

23 Utdanningsdirektoratet 2004.

24 Byrhagen mfl. 2006.

25 Lauglo 1996, Krange og Bakken 1998, Opheim og Støren 2001, Bakken 2003.

26 Med ikke-vestlige land menes Tyrkia og land i Øst-Europa, Asia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika. Den tredje verden omfatter de samme landene som i ikke-vestlige land, unntatt land i Øst-Europa.

27 Helland og Støren 2004, Lødding 2001.

28 Helland og Støren 2004.

29 Lødding 2001.

Rådgivningstjeneste

Rådgivningstjenesten er viktig i arbeidet med å bedre gjennomføringen og sikre færre omvalg. Etter opplæringsloven har elever rett til nødvendig rådgivning om utdanning, yrkestilbud og sosiale spørsmål, og det er skoleeierne som har ansvaret for at elevene får oppfylt denne retten. Det har også betydning at rådgivningstjenesten er profesjonell og nøytral. I «Strategi for kompetanseheving i grunnopplæringen 2005–2008» nevnes rådgivere som en prioritert gruppe i forbindelse med etter- og videreutdanning. I 2005 ble det satt av 300 millioner og i 2006 375 millioner til denne strategien. Utdanningsdirektoratet har i tillegg sørget for at det er utgitt veiledningshefter om videregående opplæring og utdannings- og yrkesvalg for unge minoritetsspråklige elever og foreldrene deres. Heftene er enkle og informative, og de finnes på 13 språk i tillegg til norsk.³⁰

For å motivere til opplæring og motvirke frafall er det viktig å øke innsatsen som gjelder samarbeid mellom skolen og foreldre og samarbeid mellom utdanningsnivåene. Det er av avgjørende betydning at samarbeidet med foreldrene fortsetter i videregående opplæring fram til elevene er 18 år. Kunnskapsdepartementet foreslår derfor i St.meld. nr. 16 (2006–2007) å utvide mandatet til FUG til å gjelde det første året i videregående opplæring. Kontakten mellom videregående opplæring og høyere utdanningsinstitusjoner bør styrkes.

I skolen, og ikke minst innenfor videregående opplæring, møter mange minoritetsspråklige elever problemer i fagene. Det kan skyldes at opplæringen ikke er tilpasset elevenes tospråklige bakgrunn. NAFO har derfor utarbeidet og prøvd ut etterutdanningskurs som tilbys faglærere i grunnskolen og videregående opplæring for å imøtekomme disse utfordringene.

En særskilt utfordring innenfor videregående opplæring knytter seg til 16–20 år gamle innvandrere med svak skolebakgrunn og kort botid i Norge. Av dem som kom til Norge som tenåringer, og som i dag er mellom 20 og 40 år, har 27 prosent fullført og bestått videregående opplæring. Det viser at gruppen har hatt spesielt store problemer med å gjennomføre videregående opplæring. Mange har på grunn av migrasjon ikke fullført grunnskolen i hjemlandet, noe som gjør det vanskelig for dem å

30 Heftene finnes på nettstedet www.vilbli.no.

nyttiggjøre seg retten til videregående opplæring. Denne elevgruppen skal følge opplæringen på alderstrinnet, og mange trenger spesiell tilrettelegging. St.meld. nr. 49 (2003–2004) peker på utfordringene med å legge til rette et godt skoletilbud til disse elevene. NAFO har kartlagt skoletilbudet til 16–20-åringer med mangelfull skolebakgrunn. Oppdraget ble gjennomført som en rundspørring i fylkene og kommunene i 2005–2006. Det vil bli vurdert hvordan resultatene skal følges opp.

Høyere utdanning

Det er et viktig mål at all ungdom skal få reelle muligheter til å ta utdanning ved universiteter og høyskoler. Videre er det viktig at ikke bare ungdom, men også andre aldersgrupper får kunnskap om de mulighetene som ligger i studietilbudet og i norsk studiefinansiering.

Rekruttering til høyere utdanning

Ungdom med minoritetsspråklig bakgrunn er fortsatt underrepresentert i norsk høyere utdanning. Det er flere som ikke har fullført videregående opplæring, sammenliknet med majoritetsspråklige, og derfor blir rekrutteringsgrunnlaget til høyere utdanning snevrere. Å forbedre gjennomføringen i videregående opplæring og styrke veiledningen om ulike studietilbud og yrkesmuligheter er derfor en hovedoppgave.

Deltakelsen i høyere utdanning har økt betydelig for alle med innvandrerbakgrunn i tidsrommet 1994–2004. I 2005 var det totalt 13 300 studenter med ikke-vestlig bakgrunn ved norske universiteter og høyskoler. Det utgjør 6 prosent av studentene. Halvparten studerte ved universiteter og vitenskapelige høyskoler (SSB).

Etterkommere i aldersgruppen 19–24 år med ikke-vestlig bakgrunn er nå representert i høyere utdanning i like stor grad som ungdom uten innvandrerbakgrunn, ettersom omtrent 32 prosent tar høyere utdanning i begge grupper. Ungdom som har minoritetsspråklig bakgrunn, og som fullfører videregående opplæring med studiekompetanse, har like høy studietilbøyelighet som majoriteten. Flere av dem begynner direkte på studier enn majoritetsungdommene gjør. Det gjelder både førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere.³¹

31 Støren 2005. (Nye tall fra SSB: Etterkommere er nå representert i større grad enn majoritetsungdom.)

Det er noe forskjell på den minoritetsspråklige befolkningen og majoritetsbefolkningen i valg av type høyere utdanning. Minoritetsspråklige studenter velger i større grad naturvitenskapelige/tekniske utdanninger og humaniora, og i mindre grad undervisningsrettede utdanninger. Denne tendensen var stabil i 1990-årene. I 2003 hadde 22 prosent førstegangsregistrerte studenter minoritetsspråklig bakgrunn – både førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere – innenfor naturvitenskapelige/tekniske utdanninger.³²

Det er viktig å gi informasjon om hele spekteret av studier og yrkesmuligheter. Universitetet i Oslo (UiO) har samarbeidet med utvalgte videregående skoler for å styrke veiledning, gi leksehjelp og utvide kjennskap til ulike studier. Ved Universitetet i Oslo viser tall fra januar 2006 at 9,5 prosent av studentene hadde ikke-vestlig bakgrunn.³³ Tall for Høgskolen i Oslo (HiO) fra 2006 viser at 12 prosent av studentene har ikke-vestlig bakgrunn. På datastudiet, bioingeniørutdanningen og reseptarutdanningen er andelen nær 40 prosent. Studenter med ikke-vestlig bakgrunn utgjør 20 prosent på ingeniørutdanningen, men bare 4 prosent på allmennlærerutdanningen.

HiO og UiO har gjennom flere år arbeidet spesielt med både rekruttering og oppfølging av minoritetsspråklige studenter, og har systematisert erfaringene fra dette arbeidet. HiO utgir et elektronisk nyhetsblad, *MaiA-nytt*³⁴, som inneholder en rekke artikler om minoritetsspråklige studenter og studievalg, og som andre høyere utdanningsinstitusjoner har nytte av. HiO har også utviklet et opplegg for årlig innhenting av statistikk over minoritetsspråklige studenter. Registreringen gir interessant kunnskap om rekruttering, progresjon, gjennomføring og frafall.

Minoritetsspråklige lærerstudenter

I utdanninger som fører til lærerkompetanse,³⁵ var det i 2005 bare 4 prosent studenter med innvandrerbakgrunn for landet totalt. Det er viktig å fortsette arbeidet med å rekruttere minoritetsspråklige studenter til lærerstudier, og å intensivere arbeidet med å legge til rette slik at flere fullfører studiene. Mange minoritetsspråklige mangler formell kompetanse

32 SSB 2004.

33 Kilde: MIFA (Minoriteter i Fokus i Akademia).

34 www.hio.no

35 Allmennlærer, førskolelærer, yrkesfaglærer og praktisk-pedagogisk utdanning.

for arbeid som lærer etter gjeldende norske regler. Noen av dem trenger bare en kort videreutdanning for å få formell kompetanse, andre må ta en mer omfattende utdanning. Ni høyskoler har dannet et nettverk og gått sammen om å tilby en treårig fagutdanning (bachelorgrad) for tospråklige lærere som har behov for å komplettere utdanningen sin. Studietilbudet er delvis nettbasert. I 2005 begynte ca. 350 på studietilbud innenfor dette bachelorstudiet. Høgskolen i Hedmark (HiH) har koordineringsansvaret. Som en del av dette arbeidet blir det utviklet nye språkfag innenfor lærerutdanningen. For eksempel tilbyr HiO nå urdu og utarbeider en fagplan i tyrkisk som kan tas som del av lærerutdanningen.

Det er innført en stipendordning som gjør det økonomisk enklere for minoritetsspråklige lærere å ta videreutdanning som gir formell kompetanse for undervisning i skolen. Ordningen ble initiert i 2004 og var et tiltak i strategiplanen *Likeverdig utdanning i praksis!* Tiltaket videreføres i den reviderte strategiplanen. Ordningene for å få godkjent utenlandske utdanninger er forbedret de siste årene. Realkompetanse kan benyttes ved opptak til og eventuelt avkorting av utdanningsløp. Høyere utdanningsinstitusjoner arbeider med vurdering av realkompetanse med henblikk på at flere kan søke opptak på bakgrunn av det. Undersøkelser viser at studenter med ikke-vestlig bakgrunn i mindre utstrekning enn andre søker opptak på grunnlag av realkompetanse.

Minoritetsspråklige studenter med høyere utdanning fra utlandet

Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen (NOKUT) gir generell godkjenning av utenlandsk utdanning. I dette ligger at NOKUT undersøker om dokumentasjonen for utdanningen er ekte, og om den er tatt ved et godkjent universitet eller en godkjent høyskole. I så fall utsteder NOKUT et dokument som viser hva utdanningen tilsvarer i det norske systemet, angitt i år/studiepoeng og nivå, for eksempel tre år / 180 studiepoeng på nivå med norsk bachelorgrad. NOKUT uttaler seg ikke om det faglige innholdet i den utenlandske utdanningen, for eksempel at det dreier seg om en lærerutdanning.

Dersom søkeren ønsker å få vurdert det faglige innholdet i forbindelse med videre studier eller utøving av et bestemt yrke, kan han eller hun be om vurdering hos et universitet eller en høyskole som har det aktuelle studiet. Universiteter og høyskoler kan be NOKUT om råd dersom de er i tvil om dokumenta-

sjonen er ekte, eller den utenlandske institusjonens status som universitet eller høyskole.

For noen utdanninger eksisterer det egne godkjenningsordninger. For utdanninger som kvalifiserer for yrker innenfor helsevesenet, er det for eksempel Statens autorisasjonskontor for helsepersonell som tar stilling til om søkeren har utdanning tilsvarende norsk utdanning.

For flyktninger er det ofte vanskelig å skaffe dokumentasjon på utdanning fra hjemlandet. NOKUT har gjennomført et pilotprosjekt som gjelder metoden som lærestedene kan benytte for å kartlegge utdanningsbakgrunnen. Denne ordningen er nå gjort permanent, og Kunnskapsdepartementet har anbefalt alle høyere utdanningsinstitusjoner i Norge å ta i bruk metoden.³⁶

Voksenopplæring

Voksnes rett til opplæring er hjemlet i opplæringsloven og i introduksjonsloven. Voksne med lovlig opphold har rett til grunnskole og videregående opplæring,³⁷ nyankomne voksne innvandrere har rett og plikt til norskopplæring,³⁸ og nyankomne flyktninger har rett til introduksjonsprogram.³⁹ Det er varslet at en skal gjennomgå finansieringsordningene for tiltakene som er hjemlet i introduksjonsloven, integreringstilskuddet og tilskuddet til opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere. Evalueringen av integreringstilskuddet er i ferd med å bli avsluttet, mens tilskuddet til opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere vil bli gjennomgått i løpet av 2007.

Grunnskoleopplæring og videregående opplæring for voksne

Opplæringsloven gir voksne rett til grunnskoleopplæring dersom de har behov for det. Rett til videregående opplæring gjelder voksne som er født før 1978, og som ikke har fullført slik opplæring tidligere. Regjeringen vil styrke arbeidet for at retten til grunnskoleopplæring skal oppfylles, ved å satse på informasjonsarbeid rundt rettighetene for voksne. I St.meld. nr.16 (2006–2007) foreslår Kunnskapsdepartementet dessuten å endre opplæringsloven slik at flere voksne får rett til videregående opplæring.

³⁶ Brev fra Kunnskapsdepartementet 03.06.2005.

³⁷ Opplæringsloven § 4A-1, 4A-2 og 4A-3.

³⁸ Introduksjonsloven § 17.

³⁹ Introduksjonsloven § 2.

Grunnskole og videregående opplæring for voksne er en del av Kunnskapsløftet. Mange voksne har behov for å styrke sine grunnleggende ferdigheter, uten at de nødvendigvis tar full opplæring i de enkelte grunnskolefagene. I St.meld. nr. 16 (2006–2007) varsler Kunnskapsdepartementet at det skal utarbeides en veileder for opplæring i grunnleggende ferdigheter for voksne på grunnskolenivå.

Som en del av retten til videregående opplæring for voksne ligger retten til å få sin egen realkompetanse vurdert. Alle som tas inn etter voksenretten, skal så langt det er mulig, bli realkompetansevurdert med sikte på avkorting av hele eller deler av opplæringsløpet. Yrkesprøving er en form for realkompetansevurdering som er spesielt egnet for innvandrere som ikke har dokumentasjon på yrkeskompetansen sin.

Ungdom fra 16 år får opplæring i norsk og samfunnskunnskap med hjemmel i introduksjonsloven. En særskilt utfordring knytter seg til 16–20 år gamle ungdommer som har innvandrerbakgrunn, og som har svak skolebakgrunn og kort botid i Norge. Denne aldersgruppen omfattes også av rett til grunnskole for voksne. Når det gjelder videregående opplæring, omfattes aldersgruppen av ungdomsretten i opplæringsloven fram til fylte 24 år.

Norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere
Fra 01.09.2005 ble deltakelse i opplæring i norsk og samfunnskunnskap en rett og/eller plikt for nyankomne innvandrere. Samtidig fikk kommunen en plikt til å tilrettelegge for den enkeltes opplæring i norsk og samfunnskunnskap. De som omfattes av rett og plikt til gratis opplæring i 300 timer er personer som innvilges asyl, er overføringsflyktninger, får opphold på humanitært grunnlag etter søknad om asyl, familiegjennforente til personer som nevnt ovenfor og familiegjennforente med norsk borger. Retten til gratis opplæring gjelder i tre år, og omfatter 300 timer fordelt på 250 timer norsk og 50 timer samfunnskunnskap på et språk de forstår. Gjennomført opplæring gir grunnlag for bosettingstillatelse (permanent oppholdstillatelse) og norsk statsborgerskap. De som omfattes av rett og plikt til opplæring, og som har behov for det, kan få ytterligere opplæring i inntil 2700 timer.

Innvandrere i alderen 55-67 år med tillatelse som listet opp ovenfor, har rett til gratis opplæring, men ingen plikt til å delta i slik opplæring. Innvandrere mellom 16 og 55 år med tillatelse som arbeidsinn-

vandrere og deres familiemedlemmer har plikt, men ikke rett til å delta i opplæringen. Dette innebærer at de ikke har rett til gratis opplæring, kommunen kan kreve betaling. Innvandrere med kortvarige tillatelser som ikke danner grunnlag for bosettingstillatelse, har verken rett eller plikt til å delta i slik opplæring. Det samme gjelder personer med opphold etter EØS-/EFTA-regelverket. Innvandrere som fikk oppholdstillatelse før 01.09.2005, og som ikke har fullført opplæring eller som ikke har fått norskopplæring tidligere, kan i en overgangsperiode på fem år fra 01.09.2005 få gratis opplæring etter gammel ordning.

Fra og med høsten 2007 kan voksne asylsøkere over 16 år få inntil 250 timers norskundervisning mens de er i asylmottak. Vertskommunen for mottaket får statlig tilskudd til gjennomføring av opplæringen. Asylsøkere som får oppholdstillatelse, vil fortsette opplæringen i kraft av sin rett og plikt til å følge introduksjonsprogrammet.

Fra 1. januar 2007 overtok Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID) også det overordnede faglige og pedagogiske ansvaret for opplæringen i norsk og samfunnskunnskap for voksne. VOX får et delegert ansvar til å ivareta den faglige og pedagogiske utviklingen av denne opplæringen. Konkret innebærer det at VOX skal ha ansvar for

- Læremiddelutvikling
- Læreplanen i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere
- Metodeutvikling
- Informasjon til lærere og skoleeiere om faglige og pedagogiske forhold
- Norskprøve 1, 2 og 3.

Språkprøven som var avsluttende prøve knyttet til opplæringsplanen fra 1998, er nå erstattet av to avsluttende prøver: Norskprøve 2 og Norskprøve 3. Det er knyttet resultattilskudd til norskprøvene. Kommunene får 10 000 kroner for hver deltaker som består muntlig og skriftlig del av prøvene. Det er et mål i strategiplanen at norskprøvene skal bli bedre kjent og tatt i bruk, og at flere av dem som deltar i norskopplæringen, skal melde seg opp til en av de avsluttende norskprøvene. Som resultatkrav i forbindelse med oppdraget fra AID står det at 40 prosent av de som deltar i norskopplæring, skal melde seg opp til prøve, og av dem skal 70 prosent bestå prøven muntlig og skriftlig.

Etter introduksjonsloven kan kommunene pålegge deltakerne å avlegge prøver eller tester for å dokumentere at de har behov for opplæring ut over 300 timer.

Det overordnede målet for opplæringen i norsk og samfunnskunnskap er at den skal føre fram til et nivå i norsk som gir deltakeren mulighet til å bruke eller bygge videre på sin tidligere kompetanse, og derigjennom få styrket sin mulighet for deltakelse i yrkes- og samfunnslivet. Både arbeidsgivere, arbeidsmarkedsmyndigheter og inntaksmyndigheter til videregående opplæring har hevdet at nivået i norsk er for lavt hos mange minoritetsspråklige som har gjennomført førstegangsopplæring i norsk. Aetat har i flere år brukt egne tester ved inntak til kurs og arbeidstrening i egen regi, og de blir ofte brukt som referanse utenfor Aetat. Mange fylker gjennomfører også egen testing før inntak til videregående opplæring.

Behovet for opplæring varierer med deltakernes forutsetninger og hvilket ferdighetsnivå som kreves for ulike jobber og for videreutdanning. Det er imidlertid fastsatt sentralt hvilke språklige nivåer den offentlig finansierte opplæringen skal føre fram til.

Ved innføring av rett og plikt til opplæring ble det vedtatt en ny læreplan, *Læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere*. Den består av to deler: en plan for opplæring i norsk og en for opplæring i samfunnskunnskap. Læreplanen i norsk er målstyrt og knyttet til det europeiske rammeverket. Det er utarbeidet en metodisk veiledning til læreplanen.

Det er forskriftsfestet at opplæring i samfunnskunnskap skal gis på et språk innvanderne forstår. I mange kommuner har det vært usikkerhet om hvordan dette skulle gjennomføres. Flere har meldt at det er problematisk både å få tak i egnede instruktører og å organisere kursene fordi det er så mange ulike språk. Dette er løst noen steder ved at det ved større sentre er utviklet et tilbudssystem som muliggjør samarbeid, eller de kjøper tjenester av hverandre. Det tar tid før alle kommuner har kommet fram til et tilfredsstillende system. Det er satt i gang flere tiltak:

Det har vært utlyst prosjektmidler gjennom IMDi hvor kommuner kunne søke for å komme fram til

ulike organisatoriske modeller. Det foreligger ennå ingen samlet rapport.

Vox har på oppdrag fra IMDi gjennomført en kursrekke fra september til november for de i kommunene med ansvar for å organisere og sette i gang kurs i samfunnskunnskap på et innvandrerspråk. Vox har også utarbeidet en ressursperm for lærere som underviser i 50 timer samfunnskunnskap, og en ressursperm som skal brukes ved inntak til norskopplæringen. Permene er sendt ut til kommunene. Videre har Vox ferdigstilt temaheftet "Familie og samfunn 3". Dette er det siste temaheftet i en serie på fem som omhandler emner i samfunnskunnskap. Heftene er språklig tilrettelagt for uvante lesere. Ett av heftene, "Kropp og helse", er omsatt til nynorsk.

Introduksjonsordningen for flyktninger

Introduksjonsloven regulerer en ordning der deltakelse i et individuelt tilrettelagt introduksjonsprogram gir deltakeren rett til en bestemt ytelse til livsopphold, introduksjonsstønad. Formålet er blant annet å styrke nyankomne innvandreres mulighet for deltakelse i yrkes- og samfunnslivet, og å vri inntektssikringen fra passiv sosialstønad til aktive kvalifiseringstiltak, som gir en hensiktsmessig og effektiv overgang til arbeid og/eller utdanning.

Målgruppen for loven er nyankomne innvandrere mellom 18 og 55 år med behov for grunnleggende kvalifisering. Hovedgruppen er nyankomne flyktninger, overføringsflyktninger, personer med kollektiv beskyttelse i massefluktsituasjon og personer som er innvilget oppholdstillatelse på humanitært grunnlag på grunnlag av søknad om asyl. I tillegg inngår familiemedlemmer til disse gruppene.

Den enkelte kommune har etter introduksjonsloven § 3 ansvar for å tilby introduksjonsprogrammet til nyankomne innvandrere som er bosatt i kommunen. Programmet skal tilpasses den enkeltes behov for kvalifisering og kan vare inntil to år. Målet med introduksjonsprogrammet skal være å gi grunnleggende ferdigheter i norsk, grunnleggende innsikt i norsk samfunnsliv, samt å forberede for deltakelse i yrkeslivet og/eller utdanning.

Målgruppen for introduksjonsordningen og rett og/eller plikt til opplæring i norsk og samfunnskunnskap er delvis overlappende. Det forutsettes at pliktig opplæring i norsk og samfunnskunnskap avvikles innenfor rammen av introduksjonsprogrammet.

Opplæring for spesielt utsatte grupper

Deltakere med psykososiale problemer

Erfaringer viser at en del flyktninger og innvandrere som deltar i norskopplæringen, har problemer med å tilegne seg språk- og samfunnsforståelse gjennom de kursene som tilbys. Stort frafall, høyt fravær og manglende språklig progresjon hos en del av deltakerne kan skyldes psykososiale problemer, som sorg, stress og traumatisering. Det er viktig at språklærere og ledere har kompetanse til å identifisere slike problemer. Denne kompetansen finnes ikke i den formelle lærerutdanningen, og det er behov for et ekstra kompetanseløft for lærere som underviser voksne flyktninger og innvandrere. Det er inngått et samarbeid mellom NAFO, UC2 – Videntcenter for tosprogethed og interkulturalitet i CVU (København) og Nationellt Centrum för sfi och svenska som andraspråk (Stockholm) for å arrangere kurs for lærere som arbeider med språkopplæring for voksne minoritetsspråklige med psykososiale problemer.

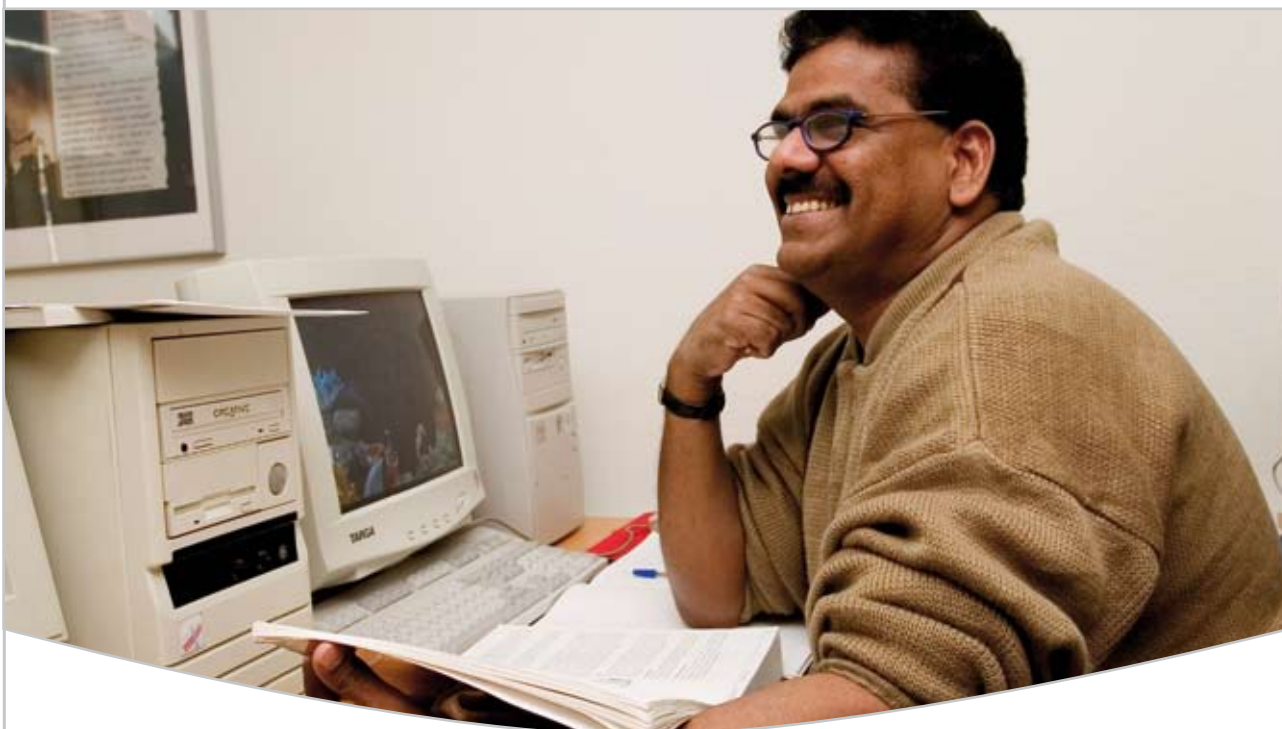
Opplæring i fengsel

Opplæring kan virke positivt for de innsattes selvfølelse og identitet, redusere belastningen ved å sitte i fengsel og bidra til at de kommer inn i arbeidslivet eller tar videre utdanning etter løslatelsen. Retten til opplæring for alle er nedfelt i norsk lov og gjelder tilsvarende som for alle norske borgere. Opplæringen gis fra den lokale videregående skolen som normalt har egen avdeling i fengselet.

Rett og plikt til opplæring i norsk og samfunnskunnskap i henhold til introduksjonsloven gjelder også straffedømte med minoritetsspråklig bakgrunn. I St.meld. nr. 27 (2004–2005) *Om opplæring innenfor kriminalomsorgen* heter det at skolen i fengsel ikke har ansvar for opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere og flyktninger. Bostedskommunen må samarbeide med opplæringen i kriminalomsorgen for at den innsattes rett til opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne skal kunne oppfylles.

Retten til opplæring for utenlandske fanger er nedfelt i internasjonale konvensjoner. Flere norske fengsler tilbyr opplæring til utenlandske fanger. Slik opplæring har som mål å kvalifisere de utenlandske fangene for arbeid eller videre utdanning i deres eget hjemland.

3. Mål for strategiplanen

Det overordnede målet for strategiplanen er å rette oppmerksomheten mot og sette i gang tiltak som skal bidra til å sikre en likeverdig opplæring som gir alle like muligheter til læring, utdanning og arbeidsliv. Videre skal planen bidra til et inkluderende læringsmiljø, fritt for rasisme, diskriminering, mobbing og vold.

Planen har fem hovedmål:

1 **Bedre språkferdighetene blant minoritetsspråklige barn i førskolealderen**

- øke antallet minoritetsspråklige barn i barnehagen
- legge til rette for god og allsidig språkutvikling hos barn i førskolealderen
- bidra til å øke antallet førskolelærere og andre ansatte med minoritetsbakgrunn
- bedre samarbeidet mellom hjem og barnehage
- øke kompetansen blant ansatte i barnehagen når det gjelder tospråklig utvikling og flerkulturelle spørsmål

2 **Bedre skoleprestasjonene til minoritetsspråklige elever i grunnopplæringen**

- bedre språkopplæringen
- sikre tilpasset og differensiert opplæring
- øke rekrutteringen av minoritetsspråklige lærere på alle trinn i opplæringen
- bedre samarbeidet mellom hjem og skole
- bedre læringsmiljøet og arbeidet mot rasisme og diskriminering
- øke kompetansen blant ansatte om tospråklig utvikling og flerkulturelle spørsmål

3 **Øke andelen av minoritetsspråklige elever og lærlinger som begynner på og fullfører videregående opplæring**

- bedre yrkes- og utdanningsveiledningen og tiltak for å bedre mulighetene for læreplass, og styrke lærekandidatordningen
- utvikle mer fleksibel og målrettet opplæring for elever med mangelfull opplæring og kort botid i landet
- øke kompetansen blant ledere, rådgivere, lærere og instruktører om tospråklig utvikling, særskilt norskopplæring, fagopplæring og flerkulturelle spørsmål

4 Øke andelen av minoritetsspråklige studenter i høyere utdanning og bedre mulighetene for å gjennomføre utdanningen

- øke rekrutteringen av studenter med innvandrerbakgrunn til høyere utdanning generelt
- rekruttere flere med minoritetsspråklig bakgrunn til lærerutdanningene og styrke oppfølgingen av minoritetsspråklige studenter for at flere skal gjennomføre studiene
- styrke det flerkulturelle perspektivet i rammeplaner og fagplaner for lærerutdanning og velferdsyrker
- bedre arbeidet med godkjenning av høyere utdanning fra utlandet

5 Bedre norskferdighetene til minoritetsspråklige voksne for å øke mulighetene for utdanning og aktiv deltakelse i samfunnsliv og arbeidsliv

- sørge for en fleksibel og målrettet opplæring av voksne innvandrere
- sikre at flere voksne innvandrere fullfører norskopplæringen, og at de består språkprøvene
- utvikle flere tilbud om norskopplæring for foreldre i tilknytning til barnas skole og barnehage
- bedre informasjonen om og styrke bruken av realkompetansevurdering og yrkesprøving

4. Tiltak

Tiltakene i strategiplanen skal bidra til å møte de utfordringene som er beskrevet i kapittel 2 og kapittel 3. Noen av tiltakene kan virke like, men det er fordi de omfatter forskjellige utdanningsnivåer og forskjellige kontekster.

Den instansen som er nevnt først under «Ansvar», er hovedansvarlig for tiltaket.

Mål 1: Bedre språkferdighetene blant minoritetsspråklige barn i førskolealderen

Tiltak for å øke antallet minoritetsspråklige barn i barnehagen

Tiltak 1

Forsøk med gratis kjernetid i barnehagen

Handling

I 2006 ble det satt i gang et forsøk med tilbud om gratis kjernetid til alle 4- og 5-åringer i bydelen Stovner i Oslo. Det legger vekt på å rekruttere barn som ikke har barnehageplass, og systematisk språkstimulering i barnehagene. I tillegg drives det målrettet oppfølging av de foresatte med minoritetsbakgrunn for å sikre at også de får bedre norskkunnskaper. Kompetanseheving av personalet når det gjelder språkstimulering, inngår i forsøket. I 2007 vil ordningen bli utvidet og omfatte alle 5-åringer i de fire bydelene i Groruddalen og alle 5-åringer i

bydelen Søndre Nordstrand i Oslo. Disse bydelene har en høy andel minoritetsspråklige barn. Gratis kjernetid for 4-åringene i disse bydelene blir et tilbud fra høsten 2007. KD vil vurdere å utvide ordningen.

Ansvar

Oslo kommune/AID

Tidsramme

2007–2009

Tiltak for å legge til rette for god og allsidig språkutvikling hos barn i førskolealderen

Tiltak 2

Språkløftet. Oppfølging av barn på grunnlag av språkkartlegging på helsestasjonen

Handling

Å beherske språk er en viktig forutsetning for å delta aktivt i et fellesskap. En del barn har svake norskerferdigheter når de begynner på

skolen. Hensikten med språkløftet er å fremme gode språk- og norskerferdigheter. Et utvalg av barn som utpeker seg for oppfølging etter språkkartlegging på helsestasjonen, vil gjennom språkløftet få tilbud om nærmere utredning og diagnostisering og eventuelt tilrettelagt opplæring knyttet til språk og/eller opplæring i norsk. Opplæringen inkluderer også foresatte og mødre. En viktig del av tiltaket er å bidra til en god overgang mellom barnehage og skole, og å fremme samarbeidet på tvers av forvaltningsnivåer og institusjoner og mellom faggrupper når det gjelder språkutvikling og norskerferdigheter hos barn. Som en del av satsingen blir det gitt tilbud om kompetanseutvikling for personer innenfor fagmiljøer som deltar i arbeidet.

Satsingen er et fireårig prosjekt som skal evalueres og først og fremst gi kunnskap om en helhetlig tiltakskjede, fra helsestasjon, barnehage og over i skole, og vil bidra til å fremme gode språk- og norskerferdigheter for barn som har særskilt behov for språkstimulering. Det skal benyttes eksisterende materiell til opplæringen. Deler av denne satsingen vil foregå i Groruddalen. Gjennom de fire årene som språkløftet pågår, vil både barnehage, skole, pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT) og Statlig spesialpedagogisk støttesystem være involvert.

Tiltaket ses i sammenheng med tiltak 4, og informasjon legges ut på www.hio.no/nafo.

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/KD/NAFO/AID og HOD

Tidsramme

2007–2011

Tiltak 3

Ambulerende pedagoger

Handling

Oslo kommune fikk høsten 2005 og i 2006 midler til et prosjekt med ambulerende pedagoger som skal gi tilbud om språkstimulering til 4- og 5-åringer som ikke har barnehageplass. Tiltaket omfatter fire bydeler i Oslo (Sagene, Grünerløkka, Grorud og Søndre Nordstrand). Prosjektet vil bli avsluttet til sommeren 2007. Prosjektet blir evaluert av forskningsstiftelsen Fafo.

Ansvar

Oslo kommune/KD

Tidsramme

2007

Tiltak 4

Utvikling av modeller for opplæring av minoritetsspråklige barn/elever/deltakere⁴⁰

Handling

Utdanningsdirektoratet og NAFO vil gjennomføre et bredt modellprosjekt, der blant annet ulike tospråklige opplæringsmodeller i skole og barnehage og modeller for samarbeid på tvers av opplæringsnivåer skal utvikles og utprøves. Prosjektet har formulert tre hovedområder som det skal utvikles modeller innenfor:

- 1 Familielæring
- 2 Språkopplæring i barnehagen og i skolen
- 3 Fokus på overganger mellom nivåer og samarbeid mellom forvaltningsnivåer

NAFO samarbeider med utvalgte barnehager, skoler, kommuner og fylker i dette utviklingsarbeidet. Erfaringer fra prosjektet vil bli lagt ut i eksempelsamlingen på skolenettet, <http://skolenettet.no/flerkulturell>, og på NAFOs hjemmesider, www.hio.no/nafo

Innenfor modellprosjektet gjennomføres det et pilotprosjekt i fire fylker (Hordaland, Møre og Romsdal, Oslo og Rogaland), der videregående skoler i samarbeid med voksenopplæringen utvikler modeller for opplæring av ungdom med liten skolebakgrunn fra hjemlandet og kort botid i Norge. Det er beskrevet nærmere under tiltak 20.

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/NAFO/fylkesmenene/barnehageeiere/skoleeiere/KD

Tidsramme

2007–2009

Tiltak 5

Systematisk utvikling av barnehagens og skolens læringsmiljø og verdigrunnlag⁴¹

40 Tiltak 4 handler om modeller på alle nivåer. For ikke å gjenta beskrivelsen av tiltaket på alle nivåer er det plassert her.

41 Tiltak 5 handler om tiltak både i barnehage og skole.

Handling

Stiftelsen Mangfold i arbeidslivet (MiA) har utviklet prosessverktøyet Mangfoldspeilet, som måler en organisasjons prestasjoner og holdninger knyttet til håndtering av mangfold. Verktøyet bygger på prosessarbeid som tar sikte på å gjøre virksomheten selv i stand til å reflektere over og ta tak i viktige utfordringer, bygge videre på eksisterende god praksis eller implementere en mangfoldsstrategi på arbeidsplassen. Fylkesmennene har ansvar for å skape fora og møteplasser for dette arbeidet og for klagebehandling, veiledning og tilsyn med skolenes oppfølging av § 9a i opplæringsloven. Utdanningsdirektoratet og NAFO vil bidra til at barnehager og skoler prøver ut prosessverktøyet Mangfoldspeilet for kartlegging av virksomhetens evne til å ivareta mangfold.

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/fylkesmennene/barnehage- og skoleeiere/barnehager/skoler/NAFO

Tidsramme

2007–2009

Tiltak for å øke kompetansen om tospråklig utvikling og flerkulturelle spørsmål blant ansatte i barnehagen

Tiltak 6

Kompetanseutvikling for ansatte i barnehage-sektoren

Handling

I 2006 ble det tildelt midler til kompetanse-tiltak for ansatte i barnehager i flerkulturell pedagogikk og språkstimulering for minoritetsspråklige barn. Fylkesmennene har fått midler til opplæring og lokalt utviklingsarbeid i barnehagene. NAFO leder i samarbeid med fylkesmenn og høyskoler og universiteter kompetanseutviklingsprogram og utviklingsprosjekter i et utvalg av fylker og barnehager. Utviklingsprosjektene ses blant annet i sammenheng med tiltak 4. Det vil også bli tildelt midler til kompetansetiltak i 2007. Tiltaket er en del av kompetansesatsingen i barnehagesektoren, og informasjon blir lagt ut på www.hio.no/nafo.

Ansvar

Fylkesmennene/kommunene/NAFO/høyskoler/universiteter/barnehager

Tidsramme

2007–2009

Tiltak for å bedre samarbeidet mellom hjem og barnehage

Tiltak 7

Samarbeid med foreldre

Handling

Et sentralt utviklingsområde er samarbeidet mellom barnehage og minoritetsspråklige foreldre eller foresatte.⁴² Ansatte i barnehagen må oppfordre til og støtte foreldrene i å stimulere barnas tospråklige utvikling. Utdanningsdirektoratet og NAFO har utarbeidet veiledningsmaterieell for foreldre, lærere og tilsatte på helsestasjoner og i barnehager.⁴³ Veilederen skal oversettes til de mest aktuelle minoritetsspråkene. Direktoratet vil også sørge for å få oversatt brosjyrene «Gi rom for lesing...hjemme» og «Fortsett rom for lesing...hjemme» til en del minoritetsspråk.⁴⁴

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/NAFO/kommunene/barnehagene

Tidsramme

2007

Mål 2: Bedre skoleprestasjonene til minoritetsspråklige elever i grunnsopplæringen

Tiltak for å bedre språkopplæringen

Tiltak 8

Flere ressurser til skoler med mer enn 25 prosent minoritetsspråklige elever

Handling

Det er etablert en ordning med tilskudd til utviklingsprosjekter ved skoler som har

42 Jf. strategiplanen Gi rom for lesing! Tiltak 20.

43 Veilederen heter Barn i flerspråklige familier. Veiledning til foreldre og ansatte i barnehage og helsestasjoner.

44 Strategiplanen Gi rom for lesing! Tiltak 20.

mer enn 25 prosent minoritetsspråklige elever. Formålet med ordningen er å stimulere skoler med mange minoritetsspråklige elever til på en god måte å håndtere de spesielle utfordringene som disse skolene har, og å bedre elevenes utbytte av opplæringen og dermed resultatene deres. 6 millioner er satt av til tiltaket, av dem går 3 millioner til tiltak i Groruddalen.

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/NAFO/skoleeiere

Tidsramme

2007–2009

Tiltak 9

Sette igang forsøk med morsmål som andrespråk

Handling

I Soria Moria-erklæringen er det lagt vekt på at det skal foretas en bred gjennomgang av språkopplæringen for minoritetsspråklige barn. Kunnskapsdepartementet har derfor tatt initiativ til en oversikt over allerede eksisterende forskning på morsmålsopplæringen inkludert tospråklig fagopplæring og norsk som andrespråk, slik at en kan få større innsikt om effekter og betydning.

For elever fra språklige minoriteter vil det bli satt i gang forsøk med morsmål som andrespråk fra skoleåret 2007/2008. Forsøkene inkluderer veiledning og oppfølging av skolene og dokumentasjon og følgeforskning. Erfaringene skal publiseres, slik at flest mulig skal kunne dra nytte av utviklingsarbeidet og gode eksempler. Se www.hio.no/nafo

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/NAFO

Tidsramme

2007–2009

Tiltak 10

Utarbeide og tilby etterutdanningstilbud i andrespråksdidaktikk for nivåbaserte læreplaner i grunnleggende norsk

Handling

Opplæringsloven sier at elever i *grunnskolen* har rett til særskilt språkopplæring til de har tilstrekkelige norskerferdigheter til å følge vanlig undervisning. Særskilt språkopplæring er et aggregat av ulike virkemidler og kan omfatte tilpasset norskopplæring etter ordinær læreplan i norsk, norskopplæring etter egen læreplan, morsmålsopplæring og tospråklig fagopplæring.

Fra skolestart høsten 2007 foreligger det en ny nivåbasert læreplan i grunnleggende norsk for minoritetsspråklige elever. Når elevene har nådd målene i læreplanen, skal de fortsette norskopplæringen etter ordinær læreplan i norsk. Den aldersbaserte læreplanen i norsk som andrespråk avvikles.

Det utvikles et nasjonalt etterutdanningskurs for undervisning i grunnleggende norsk etter nivåbasert læreplan og i bruk av kartleggingsverktøy i tilknytning til læreplanen.

Etterutdanningskurset ses i sammenheng med veiledningsmateriell, jf. tiltak 11, som skal kunne brukes både uavhengig av og i tilknytning til kurset. Informasjon om kurs vil bli lagt ut på www.hio.no/nafo

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/NAFO/skoleeierne/skolene

Tidsramme

2007–2009

Tiltak 11

Utarbeide veiledningsmateriell for lærere som underviser i grunnleggende norsk

Handling

I forbindelse med innføringen av de nye nivåbaserte læreplanene i grunnleggende norsk utarbeides det veiledningsmateriell for lærere. Veiledningsmaterialet ses i sammenheng med etterutdanningstilbud, jf. tiltak 10, og skal kunne brukes både uavhengig av det og i forbindelse med det.

Ansvar

Utdanningsdirektoratet

Tidsramme

Skolestart 2007

Tiltak for å sikre tilpasset og differensiert opplæring

Tiltak 12

Igangsette forsøk med ikke-europeiske språk som fremmedspråk

Handling

I Rundskriv F-003-06 Innføring av Kunnskapsløftet – om fremmedspråk heter det om ungdomstrinnet: «Skoleeier skal tilby opplæring i fremmedspråk i minst ett av de fire språkene: Tysk, fransk, spansk eller russisk etter Læreplan i fremmedspråk på nivå I. I tillegg kan de tilbys andre språk, også ikke-europeiske, etter samme læreplan. Skoleeier bestemmer hvilke fremmedspråk elevene skal få tilbud om, og hvordan tilbudet/tilbudene skal organiseres.»

Det skal settes i gang forsøk med opplæring i ikke-europeiske språk på ungdomstrinnet eller tidlig start på barnetrinnet. Forsøkene inkluderer veiledning og oppfølging av skolene og dokumentasjon og følgeforskning, for at flest mulig skal kunne dra nytte av utviklingsarbeid og gode eksempler. Erfaringene publiseres på fremmedspråksenterets nettsted for språkfag og gjennom aktuelle nettverk: <http://www.fremmedspraksenteret.no/>

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/Nasjonalt senter for fremmedspråk

Tidsramme

2007–2009

Tiltak 13

Kartlegging og utredning av elevens ferdigheter og behov

Handling

Utdanningsdirektoratet har prosjektansvar for utarbeiding av kartleggingsmateriell som skal si noe om minoritetsspråklige elevers språklige ferdigheter og mulige behov for hjelp ut fra retten til spesialundervisning, slik den er definert i opplærings-

loven § 5.⁴⁵ I tillegg utarbeider NAFO, på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet, kartleggingsprøver i lesing på flere språk. Prøvene skal benyttes av elever også på høyere årstrinn. Det skal dessuten utarbeides verktøy for kartlegging av skolebakgrunn, beregnet på elever i alderen 16-19 år med mangelfull skolebakgrunn.

I kartleggings- og utredningsarbeidet skal direktoratet

- utarbeide og prøve ut metoder for observasjons- og kartleggingsmateriell i forbindelse med utredning av elever med behov for spesialpedagogisk hjelp. Resultatene skal foreligge i 2008
- videreføre utvikling av kartleggingsmateriell for lese- og skriveutvikling på ulike språk, og vurdere å utvide bruksområdet til flere nivåer. Nye prøver skal foreligge i 2007, 2008 og 2009
- ferdigstille verktøy for å kartlegge skolebakgrunnen til elever som kommer til landet i løpet av skolealderen, jf. tiltak 20. Verktøyet skal foreligge i 2007. Informasjon vil bli lagt ut på www.hio.no/nafo

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/NAFO
For første punkt også Bredtvet og Torshov kompetansesenter

Tidsramme

2007–2009

Tiltak 14

Leksehjelp og sommerskole i grunnopplæringen

Handling

I forbindelse med skolens rolle som arena for sosial utjevning kan leksehjelp være et virkemiddel. Utdanningsdirektoratet vil gjennomføre et prosjekt som skal gi oversikt over pågående arbeid med leksehjelp, og iverksette utprøving og evaluering av leksehjelp på alle trinn i grunnopplæringen. Dette skal benyttes til å spre erfaringer med gode modeller for leksehjelp. Prosjektet vil gi

45 Denne retten gjelder også for barn under opplæringspliktig alder. En må skille mellom spesialpedagogiske behov i tilknytning til denne retten og retten til tilpasset opplæring ut fra språkpedagogiske behov, slik de er definert for grunnskoleelever i § 2.8 i opplæringsloven.

grunnlag for å vurdere om skolene skal pålegges å gi elevene et tilbud om leksehjelp, Tilbud om leksehjelp for elevene skal iverksettes av skoleeieren og kan drives i samarbeid med frivillige organisasjoner. Det er også viktig å gi foreldre muligheter til å hjelpe barna med skolearbeidet.

I forbindelse med ordninger med leksehjelp skal Utdanningsdirektoratet kartlegge, prøve ut modeller og evaluere resultater på elevnivå.

Elever som kommer til landet i løpet av skoleåret, og andre som har behov for ekstra støtte, vil kunne dra nytte av et tilbud med ekstraundervisning i ferien. Forsøk med sommerskoletilbud vil kunne bidra til at nyankomne elever får et bedre utgangspunkt før det nye skoleåret begynner.

Modeller for leksehjelp og sommerskole skal etter planen legges inn i pilotprosjekt om utvikling av ulike opplæringsmodeller (se tiltak 4), <http://skolenettet.no/flerkulturell>

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/NAFO/skoleeierne/skolene/frivillige organisasjoner/FUG

Tidsramme

2007–2009

Tiltak for å øke rekrutteringen av minoritetsspråklige lærere på alle trinn i skolen

Tiltak 15

Stipendordning for lærere fra språklige minoriteter

Handling

Det er behov for flere lærere med minoritetsbakgrunn i skolen, både som positive rollemodeller for elevene, men også for å dra nytte av den kultur- og språkkompetansen personer med minoritetsbakgrunn kan bidra med i norsk skole. Det er også viktig at flere som har minoritetsbakgrunn, og som allerede arbeider i skolen, får mulighet til å øke kompetansen sin.

Andelen som har minoritetsbakgrunn, og som går på lærerutdanninger, er fremdeles lav, både blant kvinner og menn. Det samme gjelder andelen av ansatte i undervisning, selv om det er en liten forbedring fra 2004. Fra 2003 er det innført en stipendordning for minoritetsspråklige lærere som arbeider i skolen uten formalkompetanse, eller som har utenlandsk lærerutdanning og trenger supplerende utdanning for å oppnå formalkompetanse. Hittil har 201 minoritetsspråklige lærere fått stipend. Stipendet benyttes til videreutdanning med sikte på å få godkjent allmennlærerkompetanse eller kompetanse på grunnlag av annen fireårig utdanning fra universitet eller høyskole.

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/høgskoler/universiteter

Tidsramme

2007–2009

Tiltak for å bedre samarbeidet mellom hjem og skole

Tiltak 16

Samarbeid med foreldre

Handling

Et godt samarbeid mellom skolen og foreldrene er viktig for at foreldrene skal involvere seg i barnas skolegang. God praksis i samarbeidet mellom hjem og skole i hele grunnopplæringen, inkludert overganger mellom nivåer, skal fortsatt stimuleres, og praksisen skal dokumenteres.

Med utgangspunkt i prosjektet «Minoritetsspråklige foreldre – en ressurs for elevenes opplæring i skolen» skal det søkes å etablere foreldrenettverk (Minoritetsspråklig ressursnettverk, MIR) i flere kommuner.

I samarbeid med NAFO skal FUG drive informasjonsarbeid. Materiell om foreldresamarbeid i den flerkulturelle skolen, for eksempel veiledninger og brosjyrer fra FUG på mange språk, vil bli benyttet i sam-

arbeidet mellom hjem og skole.⁴⁶ Se <http://www.foreldrenettet.no>. Departementet foreslår i St.meld. nr. 16 (2006–2007) at det skal utarbeides veiledende maler for foreldrekontrakter.

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/NAFO/FUG

Tidsramme

2007–2009

Tiltak for å bedre læringsmiljøet og arbeidet mot rasisme og diskriminering

Tiltak 17

Elevundersøkelsen

Handling

Opplæringsloven § 9a og Læringsplakaten slår fast at alle elever i grunnskoler og videregående skoler har rett til et godt fysisk og psykososialt miljø som fremmer helse, trivsel og læring. Alle som arbeider i skolen, plikter å sørge for at elevene ikke blir utsatt for overgrep i form av krenkende ord og handlinger, som mobbing, vold, rasisme og diskriminering. Loven gir elever og foreldre stor brukermedvirkning og adgang til å klage.

Utdanningsdirektoratet vil innlemme spørsmål som berører fordommer, diskriminering og rasisme, i Elevundersøkelsen.

Ansvar

Skoleeierne/skolelederne/Utdanningsdirektoratet

Tidsramme

2007–2009

Tiltak 18

Skoleomfattende arbeid for å utvikle læringsmiljø som fremmer skolefaglig og sosial læring

Handling

Atferdsenteret ved Universitetet i Oslo har utviklet programmet «Positiv atferd, støttende læringsmiljø og samhandling» (PALS). Resultatene fra utprøvingen av

programmet har vist at minoritetsspråklige elever ser ut til å ha stort utbytte av programmet, både faglig og sosialt.

Lillegården kompetansesenter har utviklet modellen «Læringsmiljø og pedagogisk analyse» (LP-modellen). Evalueringen har vist at arbeid etter LP-modellen gir resultater. I den videre evalueringen vil det bli sett spesielt på om modellen kan bidra til å redusere og motvirke sosiale forskjeller i norsk skole. Evalueringen skal ha fokus på forholdet mellom majoritetselever og minoritetsspråklige elever, elever fra hjem med lavt og med høyt utdanningsnivå og forholdet mellom gutter og jenter. Resultatvariablene vil være blant annet skolefaglige prestasjoner, sosial kompetanse, trivsel, atferdsproblemer, relasjoner til lærere og samarbeid mellom hjem og skole (se tiltak 16).

Første avsnitt: Det skal gjennomføres en nasjonal implementering av PALS.

Andre avsnitt: LP-modellen skal implementeres nasjonalt og evalueres.

Ansvar

Første avsnitt: Atferdsenteret ved Universitetet i Oslo/Utdanningsdirektoratet

Andre avsnitt: Lillegården kompetansesente/Høgskolen i Hedmark/Utdanningsdirektoratet

Tidsramme

2007–2009

Mål 3: Øke andelen av minoritetsspråklige elever og lærlinger som begynner på og fullfører videregående opplæring

Tiltak for å bedre yrkes- og utdanningsveiledningen og tiltak for å bedre mulighetene for læreplass

Tiltak 19

Gjennomføring i videregående opplæring

Handling

Som ledd i arbeidet med å motvirke frafall i utdanningen er det viktig å ivareta det flerkulturelle perspektivet i kompetanseutviklingen for rådgivere i skolen og instruktører

46 Se FUGs hjemmeside, www.fug.no.

i bedrifter. God rådgivning og tilpasset opplæring kan motvirke frafall og være avgjørende for at elevene skal fullføre opplæringen. Kompetanseutviklingen kan også bidra til å gi minoritetsspråklige elever bedre tilgang til læreplaner.

Kunnskapsdepartementet vil foreslå å endre opplæringsloven slik at minoritetsspråklige elevers rett til særskilt norsk-opplæring i videregående skole blir regulert i en egen lovbestemmelse.

Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet har et sterkt fokus på mangelen på læreplaner, spesielt i statlig sektor. Staten som arbeidsgiver har forpliktet seg til å ta sin del av ansvaret for å skaffe flere læreplaner. Arbeidet med å øke antallet lærere både i privat og offentlig sektor skal følges opp, og kompetanseutviklingen i flerkulturell veiledning for instruktører og faglige ledere i bedrift skal styrkes. Kompetanseutviklingsprogrammet «Er gode råd dyre?» skal videreføres.

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/NAFO/KD/fylkeskommunene/skolene

Tidsramme

2007–2009

Tiltak for å utvikle en mer fleksibel og målrettet opplæring for elever med mangelfull opplæring og kort botid i landet

Tiltak 20

Ungdom med svak grunnopplæring fra hjemlandet og kort botid i Norge

Handling

På bakgrunn av NAFOs kartlegging av hvilke tilbud som gis til minoritetsspråklig ungdom som kommer til landet sent i skolealderen, arbeider Utdanningsdirektoratet med hvordan en skal følge opp gruppen for å sikre et bedre tilpasset tilbud. Direktoratet gjennomfører derfor et pilotprosjekt med grunnskoleopplæring i videregående opplæring for unge minoritetsspråklige med svak skolebakgrunn. Prosjektet tar

sikte på å utvikle gode modeller for opplæring i samarbeid mellom skole og arbeidsliv, på bakgrunn av erfaringer og forsøk. Verktøy for kartlegging av skolebakgrunn er under utprøving og skal ferdigstilles i løpet av 2007. Prosjektet arbeider også med å bedre informasjonen om videregående opplæring og karrierevalg rettet mot minoritetsspråklig ungdom og foreldrene deres, for eksempel gjennom «Partnerskap for karriereveiledning», og rekruttering av tospråklige lærere som rådgivere. Tiltaket må ses i sammenheng med tiltak 4, og informasjon blir lagt ut på www.hio.no/nafo

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/NAFO/Vox/skoleeierne/FUG

Tidsramme

2007–2009

Mål 4: Øke andelen av minoritetsspråklige studenter i høyere utdanning og bedre mulighetene for å gjennomføre utdanningen

Tiltak for å øke rekrutteringen av studenter med innvandrerbakgrunn i høyere utdanning

Tiltak 21

Rekruttere flere studenter med minoritetsbakgrunn til høyere utdanning generelt

Handling

Det er et generelt mål å rekruttere studenter med innvandrerbakgrunn til et bredt spekter av høyere utdanninger. Det krever større innsats i veiledning og informasjon i form av samarbeid med videregående skoler.

Gjennom samarbeid med Ny organisering av arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV) vil voksne innvandrere kunne få kunnskap om både studiemuligheter, opptak på grunnlag av realkompetanse og studiefinansiering.

Høgskolen i Oslo og Universitetet i Oslo har samarbeidet om tiltak for å legge til rette for studenter med innvandrerbakgrunn.

Tiltakene har vært innrettet på å sikre erfaringsutveksling om rekruttering, målrettet informasjon og motivasjonsarbeid i innvandrermiljøer og støttetiltak for studentene. Gjennom målrettet innsats kan en skreddersy studietilbud og om nødvendig opprette forkurs som kvalifiserer for høgskolestudier. Noen kan ha høyere utdanning fra utlandet og trenger kompletterende utdanning for å få formalkompetanse i Norge.

Arbeidet med erfaringsspredning, som Høgskolen i Oslo har hatt et særlig ansvar for, inngår nå i NAFOs arbeidsområder. Arbeidet med rekruttering og forebygging av frafall av minoritetsspråklige studenter skal videreføres. Erfaringer med gode modeller skal fortsatt spres til andre høgskoler og universiteter. Se informasjon på <http://www.hio.no/prosjekter/maia>

Ansvar

Høgskoler/universiteter/NAFO/HiO/UiO

Tidsramme

Fortløpende

Tiltak for å rekruttere flere med minoritetsspråklig bakgrunn til lærerutdanningene og tiltak som kan styrke oppfølgingen av minoritetsspråklige studenter, for å bedre gjennomføringen av studiene

Tiltak 22

Bachelorutdanning for tospråklige lærere

Handling

Ni høgskoler samarbeider om å tilby en treårig bachelorutdanning for morsmålslærere og tospråklige assistenter som har behov for å komplettere utdanningen sin for å kunne få undervisningskompetanse i flere fag i grunnskolen. Studietilbudet er delvis nettbasert. Høgskolen i Hedmark (HiH) har koordineringsansvaret. I 2005 var det ca. 350 som begynte på studietilbud innenfor rammen av bachelorstudiet. Studiet er bygd opp slik at studentene med ett års supplerende studium kan få allmennlærerkompetanse (<http://www.hio.no/>). Det er innført en stipendordning som gjør det økonomisk enklere for minoritetsspråklige lærere å ta videre-

utdanning som gir formell kompetanse for undervisning i skolen.

Ansvar

Universiteter og høgskoler/NAFO/KD

Tidsramme

2007–2009

Tiltak 23

Fleksibel førskolelærerutdanning for personer med innvandrerbakgrunn

Handling

Personer som har innvandrerbakgrunn, og som arbeider i skoler og barnehager, er en viktig ressurs. I dag arbeider mange personer med innvandrerbakgrunn som assistenter eller morsmålstrenere i barnehagen.

Det er et mål at flere med innvandrerbakgrunn blir styrere og pedagogiske ledere. Derfor ønsker en å utvikle et eget studietilbud i førskolelærerutdanningen for denne gruppen, etter mønster av bachelorstudiet for tospråklige lærere. Studiet bør nettbaseres, kombinert med samlinger, og organiseres som deltidsstudium over fire–fem år. Det vil bli arbeidet for å etablere et slikt studium.

Ansvar

Høgskoler/KD

Tidsramme

2007–2009

Tiltak for å styrke det flerkulturelle perspektivet i rammeplaner og fagplaner for lærerutdanning og velferdsyrker

Tiltak 24

Rammeplaner og fagplaner for høyere utdanning

Handling

Ved revisjon av rammeplaner og i universitetenes og høgskolenes arbeid med fagplaner er det viktig å være bevisst det flerkulturelle perspektivet og hvordan utdanningen er egnet til å dekke behov i alle deler av befolkningen. Dette gjelder grunnutdan-

ningen for en rekke yrker. Allmennlærerutdanningen er evaluert i 2006. NOKUTs rapport viser at det flerkulturelle perspektivet er tatt opp i sin bredde bare ved enkelte høyskoler, særlig i geografiske områder der det er relativt stor konsentrasjon av minoritetsspråklige elever. I rapporten framgår det at noen institusjoner mangler bevissthet om at flerkulturelle utfordringer gjelder hele landet, og at rekruttering av lærere med innvandrebakgrunn ikke er tilfredsstillende.

Rammeplanene for lærerutdanningene forutsetter fokus på det flerkulturelle. Kunnskapsdepartementet har bedt lærerutdanningsinstitusjonene å levere en tiltaksplan for oppfølging av evalueringen innen mars 2007.

Ansvar

KD/høyskoler/universiteter/NAFO

Tidsramme

Fortløpende

Tiltak 25

Etter- og videreutdanningstilbud for å øke kompetansen i flerkulturelt arbeid

Handling

Universiteter og høyskoler oppfordres til å utvikle relevante etter- og videreutdanningstiltak for alle som arbeider med minoritetsspråklige, og tilby oppdragsutdanning i samarbeid med skoleeiere og andre som har definerte etter- og videreutdanningsbehov. Det gjelder både for yrker innen helse- og sosialsektoren og i barnehager og skoler. Det flerkulturelle perspektivet må avspeiles i ulike tilbud om etter- og videreutdanning. Se oversikten over etter- og videreutdanningstilbud på <http://www.hio.no>

Ansvar

Høyskoler/universiteter/NAFO

Tidsramme

Fortløpende

Tiltak for å bedre arbeidet med godkjenning av høyere utdanning fra utlandet

Tiltak 26

Godkjenning og godskriving av høyere utdanning

Handling

Kunnskapsdepartementet har nedsatt et utvalg som skal utrede problemstillinger knyttet til dagens system for godkjenning og godskriving av høyere utdanning i Norge. Utvalget skal blant annet foreslå tiltak som kan gjøre saksbehandlingen av søknader om godkjenning av utenlandsk høyere utdanning enklere, raskere og mer brukervennlig, og samtidig sikre at den blir rettferdig. Utvalget skal spesielt vurdere behov for endringer som kan bidra til bedre integrering av innvandrere på det norske arbeidsmarkedet. Utvalget skal levere sin innstilling innen utgangen av januar 2007.

Ansvar

KD/NOKUT/høyskoler/universiteter

Tidsramme

2007–2008

Mål 5: Bedre norskferdighetene til minoritetsspråklige voksne for å øke mulighetene for utdanning og aktiv deltakelse i samfunnsliv og arbeidsliv

Tiltak for å sørge for en fleksibel og målrettet opplæring av voksne innvandrere

Tiltak 27

Oppfølging av ordningen med rett og plikt til opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere

Handling

Vox vil legge til rette for best mulig implementering av ordningen med rett og plikt til opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere ved å

- i samarbeid med kommuner og Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi)
 - utvikle læremidler for opplæring i samfunnskunnskap

- utarbeide materiell og maler til bruk i inntaksvurderingen
- gi informasjon om utforming og bruk av individuelle planer for opplæringen
- i samarbeid med fylkesmennene gi tilbud om kompetanseutvikling til lærere og ledere

Informasjon vil bli lagt ut på <http://www.vox.no/>

Ansvar

Vox/IMDi/NAFO/AID/fylkesmennene/kommunene

Tidsramme

2007–2009

Tiltak 28

Fengselsundervisning

Handling

En arbeidsgruppe ledet av fylkesmannen i Hordaland har utarbeidet en handlingsplan for oppfølging av St.meld. nr. 27 (2004–2005). I tilknytning til handlingsplanen skal det lages veiledningsmateriell om undervisningens omfang, metodikk og organisering. En vil se spesielt på de tiltakene i meldingen som er særlig aktuelle for minoritetsspråklige innsatte.

Ansvar

Fylkesmannen i Hordaland/Utdanningsdirektoratet/kriminalomsorgen/Vox/skoleeierne/NAFO

Tidsramme

2007–2009

Tiltak som sikrer at flere voksne fullfører norskopplæringen, og at de består språkprøvene

Tiltak 29

Utvikling av lærernes kompetanse

Handling

Lærernes faglige kompetanse, evne til å legge til rette for den enkelte og variasjon i bruk av metoder er viktig for at deltakerne skal få godt læringsutbytte. Hittil har det vært bevilget forholdsvis lite til etterutdan-

ning og kompetansehevende kurs for lærere som underviser i norsk for minoritetsspråklige elever. Vox utarbeider i samarbeid med IMDi en plan for hvordan lærerne kan få et bedre tilbud om kurs og etterutdanning. Planen skal ta utgangspunkt i en spørreundersøkelse som ble gjennomført høsten 2006. Informasjon vil bli lagt ut på <http://www.vox.no/>

Ansvar

Vox/IMDi/AID/NAFO/KD

Tidsramme

2007–2009

Tiltak for å utvikle flere tilbud om norskopplæring for foreldre i tilknytning til barnas skole og barnehage

Tiltak 30

Familielæring

Handling

Familielæring er en metode der flere generasjoner er involvert. Tiltak for å bevisstgjøre og styrke foreldrerollen gir mulighet til å nå dem som ikke oppsøker voksenopplæringen for sin egen del. Ved å styrke de voksne kan barna støttes indirekte. Tiltaket ses i sammenheng med tiltak 4. Opplæring av familien, parallelt med barnas skolegang, kan motivere den voksne. Et modellprosjekt der mange ulike modeller blir utprøvd, er satt i gang, blant annet en modell som involverer mor og barn, og der hensikten er å sikre tidlig og god stimulering av barnet. Vox, NAFO og FUG vil legge til rette for utprøving og utvikling av familielæring som en metode til å motivere foreldre blant annet til å ta kurs og utdanning (www.hio.no/nafo).

En annen modell er voksenopplæringsinstitusjoner som samarbeider med barnehage eller skole om å gi foreldre kunnskap om det norske samfunnet, inkludert forventninger knyttet til foreldre i barnehage og skole. Det tas sikte på å prøve ut metoder for å gi foreldrene innsikt i hvordan barnehagen og skolen fungerer i Norge, og i samarbeid med IMDi utvikle og tilpasse metoden til opplæringen i introduksjonsprogrammet.

Ansvar

Vox/NAFO/IMDi/FUG/Utdanningsdirektoratet

Tidsramme

2007–2008

Tiltak for å bedre informasjonen om og styrke bruken av realkompetansevurdering og yrkesprøving

Tiltak 31

Realkompetansevurdering og yrkesprøving

Handling

Voksne med rett til videregående opplæring har rett til realkompetansevurdering. Yrkesprøving er en form for realkompetansevurdering som er spesielt godt egnet for innvandrere som mangler dokumentasjon på sin kompetanse. Det er stor forskjell på hvordan kommuner og fylkeskommuner vurderer og godkjenner realkompetanse. Opplæringshefter i realkompetansevurdering retter seg mot personer som arbeider med realkompetansevurdering, og som er ansvarlige for opplæring av fagpersoner i fylkeskommunene.⁴⁷

Tiltaket skal

- utvikle bedre metoder for realkompetansevurdering og yrkesprøving
- legge bedre til rette for at ordningen blir kjent og tatt i bruk
- tilby kompetanseheving til personer som arbeider med realkompetansevurdering av innvandrere

Ansvar

Vox /IMDi/kommuner/fylkeskommuner/partene i arbeidslivet

Tidsramme

Fortløpende

Andre tiltak på tvers av opplæringsnivå

Tiltak 32

Kompetansekartlegging av lærere

Handling

Kunnskapsdepartementet vil be Utdanningsdirektoratet ta initiativ til en gjennomgang av kompetansen og kompetansebehovet til lærere som underviser minoritetsspråklige elever i morsmålsopplæring, tospråklig fagopplæring og grunnleggende norsk for å få kartlagt kompetansesituasjonen blant lærerne.

Ansvar

KD/Utdanningsdirektoratet

Tidsramme

2007

Tiltak 33

Nettbaserte tjenester

Handling

Utdanningsdirektoratet vil revidere og videreutvikle temaområdet flerkulturell skole på Skolenettet, <http://skolenettet.no>. Direktoratet vil utvide nettstedet med flere språk og bygge ut eksempelsamlingen med gode eksempler på tilpasset opplæring for språklige minoriteter i barnehager og skoler. Nettstedet ses i sammenheng med andre aktuelle nettsider, blant annet nettsidene til Migranorsk: <http://www.migranorsk.no/>, NOA-nett: <http://noa.cappelen.no/>, Bazar: <http://www.bazar.deichman.no/>, Vox: <http://www.vox.no/>, NAFO: <http://www.hio.no/nafo> og FUG <http://www.fug.no/>

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/NAFO/Vox

Tidsramme

Fortløpende

Tiltak 34

Styrke læremiddelutviklingen og kvaliteten på læremidlene

⁴⁷ Kursmateriell for realkompetansevurdering i fylkeskommunen, www.vox.no

Handling

Utdanningsdirektoratet arbeider for at læremidlene i større grad skal gjenspeile det flerkulturelle samfunnet i Norge og bidra til å styrke selvfølelsen og identiteten for både majoritetsspråklige og minoritetsspråklige elever. I tillegg er det viktig å øke den språklige tilgjengeligheten i læremidlene med sikte på å lette innlæringen for de minoritetsspråklige elevene.

- Ordningen med tilskudd til læremidler for morsmålsopplæring, opplæring i grunnleggende norsk, tospråklig fagopplæring, opplæring i morsmål som andrespråk og opplæring i norsk og samfunnskunnskap skal videreføres. Ordningen med tilskudd gjelder også digitale læremidler.
- LEXIN-N-prosjektet, som er illustrerte, nettbaserte ordbøker (finnes også i trykte utgaver) for minoritetsspråklige elever, skal videreføres og legges til rette for flere språk. Handlingsplanen for læremidler for språklige minoriteter skal revideres våren 2007.
- Det skal tas initiativ overfor dem som utarbeider læremidler, for å sikre bedre implementering av det flerkulturelle perspektivet i nye læremidler og for å få læremidler som er bedre språklig tilrettelagt for elever med minoritetsspråklig bakgrunn.
- Det skal utvikles læringsressurser og undervisningsmateriell for grunnskoleopplæring innenfor voksenopplæringen.

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/Vox/læremiddelprodusentene

Tidsramme

2007–2009

Tiltak 35

Bruk av litteratur og skolebibliotek

Handling

Et godt og bredt tilbud av bøker på ulike språk er viktig for å skape lese lyst hos barn, unge og voksne, og for å fremme kulturell utveksling på læringsarenaene. Deichmanske bibliotek Det flerspråklige bibliotek, <http://nyhuus.deich.folkebibl.no/> er nasjonal fjernlånsentral for litteratur på minoritetsspråk, og veilednings- og kompe-

tansesenter for bibliotektilbud for språklige minoriteter. Biblioteket driver også nettstedet Bazar, som er en skreddersydd tjeneste for språklige minoriteter i Norge.

Gjennom relevante nettsteder tar Utdanningsdirektoratet sikte på å formidle gode eksempler på samarbeid mellom barnehage, skole, bibliotek og hjem om lesestimulering av minoritetsspråklige elever. Samarbeid med bibliotek inngår også i utvikling av opplæringsmodeller (se tiltak 4). Informasjon blir lagt ut på www.hio.no/nafo

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/NAFO/skoleeierne/skole- og folkebibliotekene/fylkesmennene

Tidsramme

Fortløpende

Tiltak 36

Internasjonalt samarbeid

Handling

Mange land i Europa har over lang tid høstet erfaringer med opplæring for språklige minoriteter. Det er derfor viktig å etablere kontakt med land som oppnår gode opplæringsresultater for minoritetsspråklige, slik at norske skoler kan ta del i deres erfaringer, og slik at en følger utviklingen i andre land. Det er også viktig å formidle gode norske erfaringer til andre.

Norge deltar i prosjekt i regi av European Agency for development in special needs education. Prosjektet har fokus på minoritetsspråklige elever som har behov for spesialpedagogisk støtte. To nasjonale representanter deltar, en fra Utdanningsdirektoratet og en fra Bredtvet kompetansesenter.

Utdanningsdirektoratet og Vox vil oppfordre skoler og voksenopplæringsinstitusjoner til å delta i internasjonalt samarbeid, for eksempel i skoleutviklingsprogrammene «Comenius» og «Grundtvig». Utdanningsdirektoratet har hovedansvaret for å videreføre det nordiske samarbeidet, blant annet ved å videreutvikle den nordiske forskningsdatabasen Nordbas.

NAFO samarbeider tett med UC2 – Videncenter for tosprogethed og interkulturalitet i CVU (København) og Nationellt Centrum för sfi och svenska som andraspråk (Stockholm) med å arrangere felles nordiske kurs for lærere innenfor det migrasjonspedagogiske feltet.

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/Vox/skoleeierne/skolene/NAFO

Tidsramme

Fortløpende

Tiltak 37

Årlige konferanser og seminarer i strategiplanens virketid

Handling

Som ledd i oppfølgingen av strategiplanen skal det holdes årlige regionale og nasjonale konferanser for å spre og dele erfaringer mellom aktuelle aktører. På konferansene skal det også legges fram erfaringer fra NAFOs fokusvirksomheter og demonstrasjonsskoler. I tillegg skal en trekke inn og bygge på erfaringer fra andre sektorer gjennom tverrfaglig arbeid, for eksempel fra helse- og sosialsektoren og arbeidslivet.

Ansvar

Utdanningsdirektoratet/NAFO/Vox/fylkesmennene/FUG

Tidsramme

2006–2009

Tiltak 38

Utvalget for skolens formål

Handling

- Kongen i statsråd oppnevnte 2. mai 2006 et utvalg som skal gjennomgå formålet for skoler og barnehager (Bostad-utvalget). Utvalget ledes av viserektor Inga Bostad ved Universitetet i Oslo, og har i tillegg til utvalgslederen 14 medlemmer. Utvalget skal analysere og vurdere de ulike delene av formålet med opplæringen og formål for barnehagen, med særlig vekt på
- utviklingen i samfunnet med økt internasjonalisering og mangfold

- formuleringene knyttet til det kristne verdigrunnlaget
- endringene i utdanningssystemet

Ansvar

KD

Tidsramme

Utvalget skal avgi sin innstilling innen 01.06.2007.

5. Organisering, gjennomføring og evaluering

Oppmerksomhet om resultater i alle ledd

Planen skal bidra til et helhetlig perspektiv på innsatsen, fra barnehage til høyskole og forskning, på enkelttiltakenes sammenheng med hverandre og bruken av ressurser og økonomi. For å oppnå det må en involvere aktører fra alle deler av utdannings-systemet, foreldre, offentlige instanser og samfunns-livet for øvrig. Tiltaksplanen skal gi resultater på en rekke områder, som til sammen skal bidra til å reali-sere de fem hovedmålene. En viktig del av satsingen blir å undersøke måloppnåelsen på ulike områder for å finne ut hva som virker, og identifisere god praksis.

Mål 1: Bedre språkferdighetene blant minori-tetspråklige barn i førskolealderen

SSBs årlige KOSTRA-statistikk på barne-hagefeltet viser hvor mange minoritets-språklige barn som går i barnehage. Kom-munene rapporterer også i KOSTRA om hvor mange minoritetspråklige barn som får særskilt språkstimulering i barnehagen, og om barnehagene samarbeider med andre tjenester. Det vil dessuten bli rapportert på forsøkene og prosjektene som er satt i gang for barn i førskolealder.

Mål 2: Bedre skoleprestasjonene til minoritets-språklige elever i grunnsopplæringen

Det nasjonale systemet for kvalitetsvurde-ring, iverksatt våren 2004, har vært prøvd i en periode (Nasjonale prøver og nettba-sererte brukerundersøkelser). På bakgrunn av de erfaringene som ble gjort, skal syste-met forbedres og videreutvikles slik at det blir et mer presist verktøy for brukere og beslutningstakere på alle nivåer i opplæ-ringssystemet.

Et nytt rammeverk for Nasjonale prøver er fastsatt, og datoer for gjennomføring av prøvene i 2007 er bestemt. De nasjonale prøvene skal kartlegge i hvilken grad elev-enes ferdigheter er i samsvar med lærepla-nenes mål for de grunnleggende ferdighe-tene lesing på norsk og engelsk og i regning, slik de er integrert i kompetansemål for fag i LK06⁴⁸ etter 4. og 7. årstrinn. Prøvene skal gi informasjon til elever, foresatte, lærere, skoleledere, skoleeiere, regionale myndig-heter og det nasjonale nivået som grunnlag for forbedrings- og utviklingsarbeid. De nasjonale prøvene vil ikke gi detaljert infor-masjon om enkeltindividet, men kan likevel

48 Læreplanene i Kunnskapsløftet.

ha pedagogisk verdi. I tilfeller der prøvene indikerer at det er nødvendig med ytterligere kartlegging, er det naturlig å benytte passende kartleggingsmateriell som kan gi mer detaljert informasjon for oppfølging og tilpasning på individ-, gruppe- eller skolenivå. NAFO utarbeider prøver for kartlegging av leseferdighet på ulike språk, spesielt beregnet på å identifisere elever som kan ha spesifikke vansker, og som bør utredes videre. Disse prøvene bidrar dermed til at opplæringen bedre kan tilpasses hver enkelt minoritetsspråklige elev.

De nettbaserte brukerundersøkelsene skal brukes blant annet til å undersøke elevenes og lærlingenes mening om læring og trivsel i opplæringen. Utprøving og evaluering av ulike modeller for særskilt språkopplæring, praktisering av norsk som andrespråk og grunnleggende norsk for språklige minoriteter, morsmålsopplæring og tospråklig fagopplæring vil gi viktig informasjon for videre satsing.

Mål 3: Øke andelen av minoritetsspråklige elever og lærlinger som begynner på og fullfører videregående opplæring

SSB registrerer søking, inntak og gjennomføringsgrad i videregående opplæring. Ved å følge utviklingen over tid blir det mulig å undersøke endringer i gjennomføringsgraden blant språklige minoriteter. En bredt sammensatt gruppe nedsatt av KD leverte en rapport i 2006 om frafallsproblematikken (Givo-rapporten, KD 2006). Det er gjennomført en landsomfattende satsing mot frafall i videregående opplæring, der det også er fokus på unge minoritetsspråklige. Satsingen ble evaluert i 2006 av SINTEF, som skal levere rapport i 2007. Rapporten skal gi en vurdering av hvilke tiltak som virker, og som det bør satses på.

I fire fylker gjennomføres det et pilotprosjekt som er rettet spesielt mot elever med kort botid i Norge og mangelfull utdanning fra hjemlandet. Dette prosjektet skal evalueres med tanke på å spre gode modeller (www.hio.no/nafo).

Mål 4: Øke andelen av minoritetsspråklige studenter i høyere utdanning og bedre mulighetene for å gjennomføre utdanningen

SSBs utdanningsstatistikk gir mulighet til å følge antallet innvandrerstuderenter på institusjonsnivå, oversikt over hvilke land de kommer fra, og fordeling på studier. Samarbeid med NIFU STEP og andre forskningsinstitutter kan gi kunnskap om studiefrekvens og innsikt i studieatferd hos personer med innvandrerbakgrunn.

Mål 5: Bedre norskferdighetene til minoritetsspråklige voksne for å øke mulighetene for utdanning og aktiv deltakelse i samfunnsliv og arbeidsliv

01.09.2005 ble det etablert et nasjonalt registreringssystem (NIR) som blant annet viser hvor mye opplæring i norsk og samfunnskunnskap den enkelte deltaker har fått, og hvilke resultater han eller hun oppnår på prøver. Med en slik ordning vil en kunne følge deltakerne gjennom opplæringen og få et bedre grunnlag for evaluering av ordningen. SSB har fått i oppdrag å utvikle et løpende system (monitor) for å følge gjennomføringen av ordningene som er regulert i introduksjonsloven, og effekten av dem. Dette arbeidet vil pågå fra 2007 og framover.

Rolle- og ansvarsfordeling

I tillegg til de instansene som er satt opp alfabetisk nedenfor som ansvarshavende på ulike utdannings-, opplærings- og forvaltningsnivåer, er det viktig at de enkelte barnehager, skoler og andre opplæringsinstitusjoner er aktivt med i arbeidet.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Departementet

- har et særskilt ansvar for å utvikle og samordne politikken på integrerings- og inkluderingsfeltet, og for å sikre at mangfolds- og inkluderingsperspektivet er en naturlig del av alle fagmyndigheters arbeid og politikktutvikling
- har hovedansvaret for oppfølgingen av introduksjonsloven
- forvalter tilskuddordningen for opplæringen i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere

01.01.2007 ble det faglige ansvaret for opplæring i norsk og samfunnskunnskap overført fra KD til AID.

Barnehageeierne

Barnehageeierne skal drive virksomheten i samsvar med gjeldende lover og regelverk (barnehageloven § 7).

Barnehagen

Barnehagen skal gi barn under opplæringspliktig alder gode utviklings- og aktivitetsmuligheter i nær forståelse og samarbeid med barnas hjem (barnehageloven § 1). Barnehagen skal

- støtte at barn bruker morsmålet sitt og samtidig arbeide aktivt med å øke barnas norskspråklige kompetanse
- skape et språkstimulerende miljø for alle barn og oppmuntre til å lytte, samtale og leke med lyd, rim og rytme og fabulere ved hjelp av språk og sang
- oppmuntre barn med to- eller flerspråklig bakgrunn til å være språklig aktive og samtidig hjelpe dem til å få erfaringer som bygger opp deres begrepsforståelse og ordforråd i norsk
- skape et miljø der barn og voksne daglig opplever spenning og glede ved høytlesning, fortelling, sang og samtale, og være seg bevisst hvilke etiske, estetiske og kulturelle verdier som formidles

(Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver 2006)

Fylkesmannen

På regionalt nivå er fylkesmannen sentral. Fylkesmannen skal

- informere om og koordinere sentralinitierte tiltak overfor samarbeidspartnerne sine
- gi veiledning, utføre tilsyn og følge opp kommunen som barnehagemyndighet og barnehage- og skoleeierens innsats på feltet
- rapportere resultater og gi faglige innspill til Utdanningsdirektoratet og Kunnskapsdepartementet
- ha regional kontakt med universitets- og høyskolesektoren

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet

Direktoratet har ansvaret for iverksetting av integrerings- og mangfoldspolitikken på Arbeids- og inkluderingsdepartementets ansvarsområde. Sentrale oppgaver for direktoratet er å være kompetansesen-

ter og pådriver for arbeid, integrering og deltakelse gjennom samarbeid, råd og veiledning. IMDi har ansvar for å

- skaffe kunnskap om og peke på barrierer og muligheter som ulike grupper i innvanderbefolkningen står overfor i grunnopplæring og voksenopplæring
- motivere og stimulere arbeidsgivere til å forholde seg positivt til etnisk mangfold, og tilby veiledning om hvordan de kan gå fram for å sikre like muligheter og rettigheter uten diskriminering. Dette arbeidet skal ta utgangspunkt i alle sider ved arbeidsforholdet, slik som rekruttering, forfremmelse, kompetanseutvikling, lønns- og arbeidsvilkår og opphør
- legge til rette for dialog mellom innvandergrupper/organisasjoner og utdanningsmyndigheter
- følge opp introduksjonsordningen;
- ta initiativ til tiltak for de delene av innvanderbefolkningen som faller utenfor introduksjonsloven

Kommunene

Kommunene er lokal barnehagemyndighet. Kommunene skal gi veiledning og påse at barnehagene drives i samsvar med gjeldende regelverk (barnehageloven § 8).

KS (Kommunenes Sentralforbund)

KS arbeider for at kommuner og fylkeskommuner skal bli gode barnehage- og skoleeiere og arbeidsgivere for de ansatte. KS har et særlig ansvar for å være pådriver for å få kommunene til å følge opp strategiplanen. Det er inngått en avtale mellom regjeringen og KS om Barnehageløftet. En av forpliktelsene KS påtar seg i avtalen, er å bistå kommunene med å iverksette tiltak for å bedre kompetansen og oppnå kvalitetsutvikling i hele barnehagesektoren.

Kunnskapsdepartementet

Departementet

- utformer overordnede mål og planer for opplæring av språklige minoriteter på alle nivåer i opplæringssystemet
- iverksetter politikken gjennom oppdrag til Utdanningsdirektoratet og andre instanser
- forvalter tilskuddsordningen for tiltak for å bedre språkforståelsen blant minoritets- språklige barn i førskolealderen

Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (NAFO)
NAFO er et nasjonalt senter for kompetanseutvikling i flerkulturell barnehage, skole og utdanning. Senteret har ansvar for å bygge opp kompetanse i barnehagen, grunnskolen, videregående opplæring, voksenopplæring og høyere utdanning når det gjelder opplæring av språklige minoriteter. Senteret skal

- gjennom samarbeid med høyskoler og universiteter bidra til etterutdanning og veiledning av ansatte i forvaltningen og i barnehager, skoler og voksenopplæringsinstanser, og bidra til å bygge nettverk mellom dem
- i samarbeid med Utdanningsdirektoratet, Vox og fylkesmennene bidra til kompetanseutvikling og etablering av gode regionale samarbeidsstrukturer mellom kompetansetilbydere og kompetansesøkere på alle nivåer og med skoleadministrasjonen i forvaltningen

Skoleeierne

Skoleeierne har et særlig ansvar for å sikre at skolene arbeider planmessig med kvalitetsutvikling. Skoleeierne skal sørge for at skolene utarbeider lokale planer for lærings- og oppvekstmiljøet, som inkluderer skolens verdigrunnlag og arbeid mot rasisme, diskriminering og mobbing, og

- sørge for at skolene utarbeider strategier for inkludering av minoritetsspråklige i opplæringen som en del av de ovennevnte planene
- inspirere og motivere skolene til økt innsats på feltet
- følge opp skolene og tilby veiledning, støtte og kompetanseutvikling
- legge til rette for et bedre samarbeid mellom hjem og skole
- rapportere til fylkesmannen om utviklingen på feltet
- sørge for at opplæringen for språklige minoriteter inngår i skolens plandokumenter

Universiteter og høyskoler

Universitetene og høyskolene har selv ansvar for å informere om og rekruttere til egne studier. De har også utstrakt myndighet til selv å opprette eller legge ned studier og utvikle etter- og videreutdanningstilbud. Innenfor denne myndigheten er det avgjørende at de legger vekt på å rekruttere studenter med minoritetsbakgrunn til et bredt spekter av studier, og at de sikrer at studietilbudet inkluderer problemstillinger som gir framtidige kandidater innsikt i flerkulturelle spørsmål og arbeid med minoritetsgrupper i Norge.

Universitetene og høyskolene har også utdannings- og veiledningskompetanse som bør benyttes systematisk av lærere, barnehage- og skoleledere og andre fagpersoner i skoler og barnehager.

Universitetene og høyskolene har ansvar for å

- styrke informasjon og rådgivning til elever i videregående opplæring og andre studiesøkend
- vurdere behovet for særskilte tiltak for minoritetsstudenter
- inkludere problemstillinger som gjelder personer med minoritetsbakgrunn, i fag- og studieplanene sine
- utvikle relevante etter- og videreutdanningstilbud
- bidra til økt samhandling med praksisfeltet, på grunnlag av forskningsbasert kunnskap
- fremme samarbeid og arbeidsdeling mellom tilbydere av etter- og videreutdanning for å få økt effektivitet og kvalitet i kompetanseutviklingen både for barnehagene og skolene og for den enkelte lærer, instruktør og barnehage- og skoleleder. Samarbeid og erfaringsutveksling vil gi synergieffekter til beste for barnehagene, skolene, elevene og lærlingene

Utdanningsdirektoratet

Utdanningsdirektoratet har koordineringsansvaret overfor sentrale samarbeidspartnere og opptrer som informasjonsforvalter. Samarbeidspartnere er skoleeiere og kompetanseleverandører, som universiteter, høyskoler, andre fagmiljøer og aktører i privat sektor. Utdanningsdirektoratets rolle er å profilere og skape oppmerksomhet og engasjement for planen i fagmiljøer, interessegrupper og allmennheten generelt, og direktoratet vil i planperioden ha kontinuerlig oppmerksomhet på oppfyltingen av målene i planen.

Utdanningsdirektoratet har et særlig ansvar for oppfølgingen av strategiplanen og for å se de ulike tiltakene i sammenheng. I dette arbeidet skal direktoratet samarbeide tett med blant annet Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring ved Høgskolen i Oslo og Vox.

Utdanningsdirektoratet skal

- ta initiativ til, iverksette og koordinere tiltakene i planen, prosjekter, program, kompetanseutvikling og evaluering
- bidra til at det utvikles systemer for samar-

- beid og samordning
- bearbeide, analysere og spre kunnskap og erfaringer
- følge opp nordisk og annet internasjonalt arbeid og samarbeid på feltet
- gjennomføre resultatrapportering og gi faglige innspill til departementet og andre oppdragsgivere
- ta initiativ til og følge opp forskning og evalueringer på området
- utarbeide årlige statusrapporter over tiltakene i planen og sende dem til Kunnskapsdepartementet
- revidere strategiplanen

Vox – Nasjonalt senter for læring i arbeidslivet

Vox har som oppgave å sette søkelys på voksnes behov for opplæring i arbeidslivet og samfunnslivet. Voksne innvandrere er en viktig målgruppe i dette arbeidet. Vox har fått ansvar for læreplanen i norsk og samfunnskunnskap og har en sentral rolle når det gjelder å iverksette de tiltakene i strategiplanen som gjelder voksne. Vox skal

- ta initiativ til og iverksette utviklingsarbeid som gjelder opplæring for voksne innvandrere. Det gjelder både norskopplæring og utvikling av kompetansemål for grunnleggende ferdigheter i lesing, skriving, regning og digital kompetanse. Utviklingsprogrammet «Basiskompetanse i arbeidslivet» (BKA) gjelder for alle voksne med behov for grunnleggende opplæring
- følge opp kompetansereformen og realkompetanseprosjektet, herunder yrkesprøving, som er en metode for realkompetansevurdering
- analysere behov og tiltak for voksne, i arbeidsliv og opplæring, og drive nasjonale og internasjonale nettverk
- spre kunnskap om tiltak som settes i gang, metodiske nyvinninger og gode resultater fra igangsatte prosjekter

Andre

Det er også viktig å ha godt samarbeid med en rekke andre aktører for å sikre elevmedvirkning og god oppslutning om strategiplanen blant lærere og andre brukere. Aktuelle samarbeidspartnere er

- Elevorganisasjonen
- Foreldreutvalget for grunnskolen (FUG)
- innvandrersorganisasjonene
- lærerorganisasjonene
- Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen (NOKUT)
- Utlendingsdirektoratet (UDI)

Forkortelser

AID:	Arbeids- og inkluderings- departementet	NOKUT:	Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen
FUG:	Foreldreutvalget for grunnskolen	NOVA:	Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
GSI:	Grunnskolens informasjonssystem	SINTEF	
HiO:	Høgskolen i Oslo	(NTNU):	Stiftelsen for industriell og teknisk forskning ved Norges Tekniske Høgskole (NTH)
HOD:	Helse- og omsorgsdepartementet	SSB:	Statistisk sentralbyrå
IMDi:	Integrerings- og mangfolds- direktoratet	UDI:	Utlendingsdirektoratet
KD:	Kunnskapsdepartementet	Udir:	Utdanningsdirektoratet
KRD:	Kommunal- og regionaldepartementet	UiO:	Universitetet i Oslo
NAFO:	Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring	Vox:	Nasjonalt senter for læring i arbeidslivet
NIR:	Nasjonalt introduksjonsregister		

Kontaktinstanser

Barnehage- og skoleadministrasjonen i den enkelte kommune kan kontaktes om spørsmål som gjelder barnehage og grunnskole, inklusiv grunnskoleopplæring for voksne, og opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere.

Utdanningsmyndighetene ved fylkeskommunen i det enkelte fylke kan kontaktes når det gjelder videregående opplæring. Fylkesmannsembetet ved utdanningsavdelingen i det enkelte fylke har ansvar for barnehagen, grunnskolen, den videregående opplæringen og grunnopplæringen, inklusiv opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne.

For universiteter og høyskoler, se www.utdanning.no

Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID)

Postboks 8019 Dep
0030 Oslo
Tlf.: 22 24 90 90
Telefaks: 22 24 87 11
E-post: postmottak@aid.dep.no
Internett: www.odin.dep.no/aid

Barne- og likestillingsdepartementet (BLD)

Postboks 8036 Dep
0032 Oslo
Tlf.: 22 24 90 90
Telefaks: 22 24 95 15
Internett: www.odin.no/bld

Foreldreutvalget for grunnskolen (FUG)

Postboks 8119 Dep
0032 Oslo
Tlf.: 22 24 75 63
Telefaks: 22 24 75 90
Internett: www.fug.no

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi)

Postboks 8059 Dep
0031 Oslo
Tlf.: 24 16 88 00
Telefaks: 24 16 88 01
E-post: post@imdi.no
Internett: <http://imdi.no>

KS (Kommunenes Sentralforbund)

Postboks 1378, Vika
0114 Oslo
Besøksadresse: Haakon VII's g. 9, Oslo
Tlf.: 24 13 26 00
E-post: ks@ks.no
Internett: www.ks.no

Kunnskapsdepartementet (KD)

Postboks 8119 Dep
0032 Oslo
Tlf.: 22 24 90 90
Telefaks: 22 24 78 52
e-post: postmottak@kd.dep.no
Internett: www.odin.dep.no/kd

Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen (NOKUT)

Postboks 1708, Vika
0121 Oslo
Besøksadresse: Kronprinsens g. 9, Oslo
Tlf.: 21 02 18 00
Telefaks: 21 02 18 01
E-post: postmottak@nokut.no
Internett: www.nokut.no

Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (NAFO)

Postboks 4, St. Olavs plass
01300 Oslo
Besøksadresse: Wergelandsveien 27, Oslo.
Tlf.: 22 45 22 82
Telefaks: 22 45 27 00
E-post: nafo@hio.no
Internett: www.hio.no/nafo

Utdanningsdirektoratet (Udir)

Postboks 2924, Tøyen
0608 Oslo
Besøksadresse: Kolstadgata 1, Tøyen, Oslo
Tlf.: 23 30 12 00
Telefaks: 23 30 12 99
E-post: post@utdanningsdirektoratet.no
Internett: www.utdanningsdirektoratet.no

Utlendingsdirektoratet (UDI)

Postboks 8108 Dep
0032 Oslo
Tlf.: 23 35 15 00
Telefaks: 23 35 17 14
E-post: udi@udi.no
Internett: www.udi.no

Vox (Nasjonalt senter for læring i arbeidslivet)

Postboks 6139, Etterstad
0602 Oslo
Besøksadresse: Olaf Helsets vei 5, Oslo
Tlf.: 23 38 13 00
Telefaks: 23 38 13 01
E-post: webmaster@vox.no
Internett: www.vox.no

Litteraturliste

Bakken, Anders (2003a): *Minoritetsspråklig ungdom i skolen. Reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet?* Rapport 15/2003. Oslo: Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring.

Bakken, Anders (2003b): Morsmålsundervisning og skoleprestasjoner. *Tidsskrift for ungdomsforskning* 3(1), s. 3–23.

Byrhagen, Karen N., Falch, Torberg og Strøm, Bjarne (2006): Frafall i videregående opplæring: Betydning av grunnskolekarakterer, studieretning og fylke. SØF-rapport 8/2006.

Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. 2001. Council of Europe. Cambridge University Press.

Djuve, Anne Britt og Pettersen, Hanne C. (1998): *Må de være ute om vinteren? Oppfatninger om barnehager i fem etniske grupper i Oslo.* FAFO-rapport 262.

Foreldreutvalget for grunnskolen (FUG) (2004): *Gi rom for lesing – hjemme. Ideer og råd til foreldre med barn på 1. og 2. trinn.*

<http://www.fug.no/cgi-bin/fug/imaker?id=5347> (05.02.07)

Helland, Håvard (2006): Reproduksjon av sosial ulikhet. Er sosial bakgrunn av betydning for valg av utdanningsretning? *Sosiologisk tidsskrift* 1, s. 34–62.

Helland, Håvard og Støren, Liv Anne (2004): *Videregående opplæring – progresjon, gjennomføring og tilgang til læreplasser. Forskjeller etter studieretning, fylke og kjønn og mellom elever med minoritets- og majoritetsbakgrunn.* NIFU STEP. Skriftserie 26/2004. Nettadresse:

<http://nifu.pdc.no/publ/index.php?sid=120415&t=S> (05.02.07)

Hvistendahl, Rita og Roe, Astrid (2004): The Literacy Achievement of Norwegian Minority Students. *Carfax Publishing*. Vol. 48, no. 3, s. 307–324.

Jenner, Håkan (2004): Motivation och motivationsarbete i skola och behandling. *Forskning i fokus*, 16513460. Myndigheten for skolutveckling.

Kavli, Hanne C. (2006): *Med rett til å lære. Det offentlige kvalifiseringsregimet for innvandrere og flyktninger. Integreringskart 2006.* IMDI-rapport 1/2006.

Kommunal- og regionaldepartementet (2004): *St.meld. nr. 49 (2003–2004) Mangfold gjennom inkludering og deltakelse.*

Krange, Olve K. og Bakken, Anders (1998): Innvandrerdoms skoleprestasjoner – tradisjonelle klasseskiller eller nye skillelinjer? *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr. 39.

Kultur- og kirke departementet / Kunnskapsdepartementet (2003): *St.meld. nr. 38 (2002–2003) Den kulturelle skulesekken.*

Kunnskapsdepartementet (2006): *St.meld. nr. 16 (2006–2007) ...og ingen sto igjen. Tidlig innsats for livslang læring.*

Kunnskapsdepartementet. Brev av 03.06.2005 fra Universitets- og høyskoleavdelingen til universiteter og høyskoler "Godkjenning av utenlandsk høyere utdanning for flyktninger og andre med mangelfull dokumentasjon".

Kunnskapsdepartementet (2004): *St.meld. nr. 27 (2004–2005) Om opplæringen innenfor kriminalomsorgen.*

Kunnskapsdepartementet (2006): *Tiltak for bedre gjennomføring i videregående opplæring.* ("Givo-rapporten".)

Lauglo, Jon (1996): *Motbakke, men mer driv? Innvandrerungdom i norsk skole.* Rapport 6/1996. Oslo: Norges forskningsråd, Nova/Ungforsk og NTNU, Institutt for sosiologi og statsvitenskap.

Lødding, Berit (2001): *Norske får liksom førsterett: om tilgang til opplæring i bedrift for ungdom med innvandrerbakgrunn i Oslo og Akershus.* Rapport 1. NIFU.

Markussen, Eifred 2003: *Valg og bortvalg. Om valg av studieretning i og bortvalg av videregående opplæring blant 16-åringene i 2002.* Første delrapport i prosjektet «Bortvalg og kompetanse». NIFU-rapport 5/2003. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.

Markussen, Eifred, Lødding, Berit, Sandberg, Nina og Vibe, Nils (2006): *Forskjell på folk hva gjør i skolen? Valg, bortvalg og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring blant 9749 ungdommer som gikk ut av grunnskolen på Østlandet våren 2002. Hovedfunn, konklusjoner og implikasjoner tre og et halvt år etter.* Rapport 3/2006. NIFU STEP. Studier av innovasjon, forskning og utdanning.

Nergård, Trude Brita (2003): *Ett års gratis barnehage – hvilke konsekvenser har det for overgangen til skolen? Evaluering av et forsøk.* NOVA-rapport 7/2003. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Opheim, Vibeke og Støren, Liv A. (2001): *Innvandrerungdom og majoritetsungdom gjennom videregående til høyere utdanning. Utdanningsforløp, utdanningsaspirasjoner og realiserte utdanningsvalg.* Oslo: NIFU. Rapport 7/2001.

Pihl, Joron (1998): *Minoriteter og den videregående skolen.* Avhandling til dr.polit.-graden. Oslo: Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo.

PIRLS 2001 International Report: *IEA's Study of Reading Literacy Achievement in Primary Schools.* Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Gonzalez, E.J., & Kennedy, A.M. (2003), Chestnut Hill, MA: Boston College.
Nettadresse:
<http://timss.bc.edu/pirls2001i/PIRLS2001> (05.02.07)

Rambøll Management (2006): *Evalueringen av praktiseringen av norsk som andrespråk for språklige minoriteter i grunnskolen.* Rapport utarbeidet på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet, november 2006. Rambøll Management.

Sand, Sigrun og Skoug, Tove: (2002): *Integrering – sprik mellom intensjon og realitet? Evaluering av prosjekt med gratis korttidsplass i barnehage for alle femåringer i bydel Gamle Oslo.* Rapport nr 1. Høgskolen i Hedmark.

Sand, Sigrun og Skoug, Tove (2003): *Med Madhia og Akbar fra barnehage til skole.* Rapport nr. 6. Høgskolen i Hedmark.

Skjellbred, Dagrun og Aamodtsbakken, Bente (2003): *Det flerkulturelle perspektivet i lærebøker og andre læremidler.* Sluttrapport. Eik: Høgskolen i Vestfold.

Solheim, Ragnas Gees og Tønnesen, Finn Egil (2003): *Hvorfor leser klasser så forskjellig?* Senter for Leseforskning, Høgskolen i Stavanger.

SSB 2004. Tall bestilt av Kunnskapsdepartementet fra SSB.

SSB 2006. Tall bestilt av Kunnskapsdepartementet fra SSB.

Statistisk sentralbyrå (2006): *Fakta om utdanning 2006. Nøkkeltall*. Utgitt av Statistisk sentralbyrå i samarbeid med Utdannings- og forskningsdepartementet og Utdanningsdirektoratet.
Nettadresse: <http://www.ssb.no/emner/04/02/fakta/> (05.02.07)

St.meld. nr. 38 (2002–2003) *Den kulturelle skolesekken*.

St.meld. nr. 49 (2003–2004) *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse. Ansvar og frihet*.

St.meld. nr. 27 (2004–2005) *Om opplæring innenfor kriminalomsorgen*.

St.meld. nr.16 (2006–2007) – *og ingen sto igjen. Tidlig innsats for livslang læring*.

Støren, Liv A. (2002): Minoritetsungdom i videregående opplæring: en økende andel fullfører, men utfordringene er fortsatt store. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 2/2002, s. 109–118.

Støren, Liv Anne (2003): *Videregående opplæring gjennom ti år blant minoritet og majoritet, jenter og gutter. Progresjon, søkemønster og tilgang til læreplasser*.
Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.

Støren, Liv Anne (2005): Ungdom med innvandrerbakgrunn i norsk utdanning – ser vi en fremtidig suksesshistorie? *Utdanning 2005 – deltakelse og kompetanse*. Rapport 2005 NIFU STEP. Nettversjon: <http://english.nifustep.no/> (05.02.07)

Third International Mathematics Study 2003 (TIMSS): Findings From IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades. Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Gonzalez, E.J., & Chrostowski, S.J. (2004), Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.

Utdanningsdirektoratet (2004): *Utdanningsspeilet 2004 –Analyse av grunnskole og videregående opplæring i Norge*.

Utdannings- og forskningsdepartementet (2005): *Strategiplanene Gi rom for lesing! Strategi for stimulering av leselyst og leseferdigheter 2003–2007*, april 2005. Nettversjon: <http://skolenettet.no/>

Viljugrein, Tone (2002): *Skole, språk og fengsel. Undervisning av mannlige minoritetsspråklige fanger i fire norske fengsler*. Institutt for kriminologi og rettsosjologi, Avdeling for kriminologi, Universitetet i Oslo, Statens utdanningskontor i Hordaland, 2002.

Wagner, Åse Karin Hansen (2004): *Hvordan leser minoritetsspråklige elever i Norge? En studie av minoritetsspråklige og majoritetsspråklige 10-åringers leseresultater og bakgrunnsfaktorer i den norske delen av PIRLS 2001*. Stavanger: Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforskning.

Øzerk, Kamil Z. (1992). *Tospråklige minoriteter. Sirkulær tenkning og pedagogikk*.
Oslo: Oris forlag.

Øzerk, Kamil (2003): *Sampedagogikk*. Oplandske bokforlag.

Aasen, Joar og Mønness, Erik (2005): *Elever fra språklige minoriteter i grunn- og videregående skole – en studie av ressursituasjonen i norsk-som-andrespråkundervisningen*.
Hamar: Høgskolen i Hedmark. Oppdragsrapport 3/2005.

Lover og regelverk

Barnehage

Kunnskapsdepartementet fastsatte 1. mars 2006 ny rammeplan for barnehagene. Den nye planen er mer tydelig om barnehagens innhold og oppgaver og ansvaret til personalet.

Rammeplanen tok til å gjelde 1. august 2006.

<http://www.odin.no/kd/norsk/aktuelt/nyheter/070021-070005/dok-bn.html> (05.02.07)

Opplæringsloven med forskrifter

Loven gjelder grunnskoleopplæring og videregående opplæring i offentlige skoler og lærebedrifter.

<http://odin.dep.no/kd/norsk/tema/utdanning/grunnopplaering/regel/bn.html> (05.02.07)

Rettigheter og plikter

Alle grunnskoler fikk brosjyren «Rettigheter og plikter i den offentlige grunnskolen» tilsendt i fjor høst, slik at den kunne bli delt ut til alle foreldre og foresatte. Brosjyren finnes på en rekke språk og kan lastes ned fra nettet.

<http://www.odin.no/flarkiv/283071/Kunnskapsloftet2006.pdf> (05.02.07)

Rettigheter og inntak

Søkere med lovfestet rett. Ungdom mellom 16 og 20 år har rett til videregående opplæring på fulltid i tre år. Fylkeskommunen har ansvar for denne opplæringen. Elevene må ha fullført 10-årig grunnskole eller tilsvarende.

Introduksjonsloven

Formålet med denne loven er å bedre nyankomne innvandreres mulighet for deltakelse i yrkes- og samfunnslivet, og deres økonomiske selvstendighet.

<http://www.odin.no/aid/norsk/tema/integrering/016081-990165/dok-bn.html> (05.02.07)

Utgitt av:
Kunnskapsdepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer av denne publikasjonen fra:

Departementenes servicesenter

Kopi- og distribusjonsservice

www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@ft.dep.no

Telefaks: 22 24 27 86

Oppgi publikasjonskode: F-4230B

Design: Magnolia design as

Foto: © Samfoto

Trykk: Aktiv Trykk 02/07 - opplag 7000 eks